

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ
ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ
ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: Κος ΑΡΒΑΝΙΤΙΔΗΣ ΠΑΣΧΑΛΗΣ
ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ: ΑΡΒΑΝΙΤΗ ΕΛΕΝΗ

ΘΕΜΑ: **ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΗ ΣΤΗΝ
ΕΥΡΩΠΗ: ΟΙΚΟΝΟΜΙΕΣ ΚΑΙ ΑΝΤΙΟΙΚΟΝΟΜΙΕΣ
ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΗΣ.**

ΒΟΛΟΣ

ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2008

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ
ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ
ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: Κος ΑΡΒΑΝΙΤΙΔΗΣ ΠΑΣΧΑΛΗΣ
ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ: ΑΡΒΑΝΙΤΗ ΕΛΕΝΗ

ΘΕΜΑ: **ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΗ ΣΤΗΝ
ΕΥΡΩΠΗ: ΟΙΚΟΝΟΜΙΕΣ ΚΑΙ ΑΝΤΙΟΙΚΟΝΟΜΙΕΣ
ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΗΣ.**

ΒΟΛΟΣ

ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2008

Στους γονείς μου και στον αδερφό μου

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Κατά την εκπόνηση της συγκεκριμένης εργασίας υπήρξαν συγκεκριμένα πρόσωπα τα οποία συνέβαλλαν σημαντικά ως προς το θεωρητικό και τεχνικό επίπεδο. Στο πλαίσιο αυτό, πρώτα από όλα, θα ήθελα να εκφράσω τις ευχαριστίες μου στον επιβλέποντα καθηγητή μου Κο Αρβανιτίδη Πασχάλη για την αμέριστη υποστήριξη και τις πολύτιμες συμβουλές του. Κατόπιν, θα ήθελα να ευχαριστήσω τον καθηγητή Κο Πετράκο Γεώργιο (Καθηγητή του τμήματος Μηχανικών Χωροταξίας Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης) για την εξίσου πολύτιμη βοήθειά του και την καθοδήγησή του. Τέλος, πολλές ευχαριστίες απευθύνονται στην οικογένειά μου για την απεριόριστη ηθική και υλική υποστήριξή τους.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Οι οικονομίες συγκέντρωσης αποτελούν σημαντικό κομμάτι της βιβλιογραφίας τα τελευταία τριάντα χρόνια γιατί ενισχύουν την μητροπολιτική κυριαρχία δίνοντας μια έντονα συγκεντρωτική διάσταση στην αναπτυξιακή διαδικασία. Όμως, αυτές οι οικονομίες συγκέντρωσης αρχίζουν να εξαντλούνται μετά από κάποιο αστικό μέγεθος από την αυξανόμενη παρουσία αντίθετων δυνάμεων, των αντιοικονομιών συγκέντρωσης (diseconomies of agglomeration). Μελέτες διαπιστώνουν ότι παράγοντες όπως, η επιβάρυνση των δικτύων μεταφοράς, η αύξηση των αξιών γης, η αύξηση της εγκληματικότητας και η σημαντική αύξηση των περιβαλλοντικών προβλημάτων ωθούν πολλές οικονομικές δραστηριότητες και νοικοκυριά να χωροθετηθούν έξω από τις μητροπόλεις επιβραδύνοντας τους ρυθμούς ανάπτυξής των. Σκοπός της εργασίας αυτής είναι να διερευνήσει το κατά πόσο οι οικονομίες μητροπολιτικής συγκέντρωσης στις διάφορες ευρωπαϊκές χώρες έχουν κορεσθεί. Αρχικά, παραθέτεται το θεωρητικό πλαίσιο που αναλύει το θέμα των οικονομιών και αντιοικονομιών συγκέντρωσης και στην συνέχεια αναπτύσσεται μια μεθοδολογία για την εμπειρική διερεύνηση ύπαρξης των αντιοικονομιών συγκέντρωσης χρησιμοποιώντας στατιστικά στοιχεία από χώρες της Ευρώπης.

Λέξεις κλειδιά: οικονομίες συγκέντρωσης, αντιοικονομίες συγκέντρωσης, μητρόπολη

ABSTRACT

Agglomeration economies constitute a crucial part of literature in the last 3 decades, because they enforce the metropolitan domination emphasising in the concentrating dimension to the process of development. But these economies of concentration begin to be exhausted after an urban size from the increasing appearance of reverse forces of the diseconomies of agglomeration. Studies come close to the idea that factors such as the aggravation of transport network, the increase of earth value, the criminality increase and the environmental problems, have made many economic activities and householders to be localized away from the metropolis slowing down the rhythms of their development. The purpose of this paper is to investigate the way that agglomeration economies to the European countries have overwhelmed. First of all, I compare the theoretical context which analyzes the subject of agglomeration economies and diseconomies and after that, a methodology is presented for the empirical search of the existence of the diseconomies of agglomeration using statistical data from countries of the European Union.

Key words: agglomeration economies, diseconomies of agglomeration, metropolis

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. Εισαγωγή.....	σελ.8
1.1 Γενικό πλαίσιο.....	σελ.8
1.2 Σκοπός-Στίχοι.....	σελ.9
1.3 Χρησιμότητα μελέτης.....	σελ.9
1.4 Δομή της εργασίας.....	σελ.9
2. Αστικές αλλαγές και οικονομίες συγκέντρωσης.....	σελ.11
2.1 Εισαγωγή.....	σελ.11
2.2 Αστικές Περιοχές:αλλαγές, τάσεις και αναδυόμενα πρότυπα.....	σελ.11
2.2.1 Τεχνολογική επανάσταση και τεχνολογίες της πληροφορίας.....	σελ.12
2.2.2 Διεθνοποίηση της οικονομίας.....	σελ.12
2.2.3 Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση.....	σελ.13
2.2.4 Κοινωνικές τάσεις και πληθυσμιακές μεταβολές.....	σελ.14
2.2.5 Διαρθρωτικές μεταβολές της οικονομίας.....	σελ.15
2.2.6 Χωρική αναδιάρθρωση.....	σελ.16
2.3. Οικονομίες και αντιοικονομίες συγκέντρωσης.....	σελ.18
2.3.1 Συγκέντρωση δραστηριοτήτων: αποδόσεις κλίμακας και γεωγραφία. σελ.18	
2.3.2 Οι οικονομίες χωρικής συγκέντρωσης.....	σελ.20
2.3.3 Τα είδη οικονομιών χωρικής συγκέντρωσης.....	σελ.21
2.3.4 Άλλες μορφές συγκέντρωσης δραστηριοτήτων.....	σελ.23
2.3.4.1 Το υπόδειγμα του πόλου ανάπτυξης.....	σελ.23
2.3.4.2 Το υπόδειγμα της θερμοκοιτίδας.....	σελ.24
2.3.4.3 Το υπόδειγμα του κύκλου ζωής.....	σελ.24
2.3.4.4 Το υπόδειγμα τουPorter.....	σελ.25
2.3.4.5 Το υπόδειγμα των νέων βιομηχανικών περιοχών.....	σελ.25
2.3.5 Η διασπορά των δραστηριοτήτων.....	σελ.25
2.3.6Χωρική τιμολόγηση, διάκριση τιμών και διασπορά των επιχειρήσεων.....	σελ.26
2.3.7 Αντιοικονομίες συγκέντρωσης.....	σελ.27
2.3.8 Η Νέα Οικονομική Γεωγραφία.....	σελ.28
2.4 Συμπεράσματα.....	σελ.29
3. Αντιοικονομίες συγκέντρωσης στην Ευρώπη: μια εμπειρική διερεύνηση.....	σελ.30
3.1 Εισαγωγή.....	σελ.30

3.2 Μεθοδολογία.....	σελ.30
3.3 Δεδομένα, δυσκολίες και περιορισμοί.....	σελ.32
3.4 Ανάλυση και αποτελέσματα ανά χώρα.....	σελ.33
3.4.1 Χώρες της Ε.Ε.-15.....	σελ.33
3.4.2 Νέα κράτη-μέλη.....	σελ.37
3.5 Συγκεντρωτικά αποτελέσματα.....	σελ.40
3.6 Συμπεράσματα.....	σελ.46
4. Συμπεράσματα.....	σελ.48
Βιβλιογραφία.....	σελ.51

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

ΠΙΝΑΚΑΣ 1:Μεταβολή του συντελεστή β και ύπαρξη αντιοικονομιών συγκέντρωσης για το σύνολο των χωρών.....σελ.41	σελ.41
ΠΙΝΑΚΑΣ 2:Έλεγχος στατιστικής σημαντικότητας για την οικονομική μεγέθυνση.....σελ.43	σελ.43
ΠΙΝΑΚΑΣ 3:Έλεγχος στατιστικής σημαντικότητας του Α.Ε.Π.....σελ.44	σελ.44
ΠΙΝΑΚΑΣ 4:Λόγος πυκνοτήτων στην περίπτωση της οικονομικής μεγέθυνσηςσελ.45	σελ.45
ΠΙΝΑΚΑΣ 5:Λόγος πυκνοτήτων στην περίπτωση του Α.Ε.Π.....σελ.46	σελ.46

Κεφάλαιο 1: Εισαγωγή

1.1 Γενικό Πλαίσιο

Η εργασία αυτή ερευνά την ύπαρξη ακτιοοικονομιών συγκέντρωσης στα μεγάλα αστικά κέντρα της Ευρώπης.

Η βιβλιογραφία μελετά τις οικονομίες συγκέντρωσης τόσο σε θεωρητικό όσο και σε εμπειρικό επίπεδο. Κλασσικοί συγγραφείς όπως ο Weber έχουν εντοπιστεί τις οικονομίες χωρικής συγκέντρωσης, ή αλλιώς τις αποδόσεις κλίμακας συναρτήσει της τοποθεσίας, αλλά εκείνος που πρόσφερε μια λεπτομερή περιγραφή προέλευσης αυτών των οικονομιών ήταν ο Alfred Marshall, ο οποίος στις αρχές του 20^{ου} αιώνα έθεσε τις βάσεις των οικονομιών συγκέντρωσης και των εξωτερικοτήτων βασισμένος στις βιομηχανικές δραστηριότητες. Σύμφωνα με τον Marshall (1920), οι οικονομίες συγκέντρωσης εντοπίζονται γενικά ως οι εξωτερικές οικονομίες οι οποίες δεν εξαρτώνται από την μεμονωμένη επιχείρηση αλλά προκύπτουν σε όλες τις επιχειρήσεις που βρίσκονται συγκεντρωμένες στην ίδια περιοχή.

Εκτός όμως από τις θετικές οικονομίες που αναπτύσσονται, η συγκέντρωση δραστηριοτήτων δημιουργεί και αρνητικές εξωτερικότητες. Πολλοί ερευνητές όπως ο Krugman (1991a), οι Fujita και Thisse (1996) διατύπωσαν ότι η έντονη και εκτεταμένη συγκέντρωση στις πόλεις έχει ως αποτέλεσμα την ανάπτυξη τέτοιων αρνητικών εξωτερικοτήτων ή αντιοικονομιών λόγω της συμφόρησης, της έλλειψης γης, της περιβαλλοντικής υποβάθμισης, του εγκλήματος και των κοινωνικών προβλημάτων. Αυτά τα εμπόδια λειτουργούν ως φυγόκεντρος δύναμη που επιβάλλει σε μερικές οικονομικές δραστηριότητες αλλά και νοικοκυριά να μεταφερθούν έξω από τις αστικές συγκεντρώσεις. Βασισμένοι στα παραπάνω, και άλλοι μελετητές όπως ο Hansen (1990), οι Mano και Otsuka (2000) προσπάθησαν να εξηγήσουν την αστική οικονομική αλλαγή επικεντρώνοντας στην διαδικασία με την οποία οι αστικές αντιοικονομίες συγκέντρωσης αποσπούν οικονομίες από μερικές βιομηχανικές δραστηριότητες.

Η παρούσα εργασία προτάσσει μια μεθοδολογία για τη διερεύνηση ύπαρξης αντιοικονομιών συγκέντρωσης και προχωρά στην εμπειρική διερεύνησή της χρησιμοποιώντας στοιχεία από χώρες της Ευρώπης.

1.2 Σκοπός-Στόχοι

Σκοπός της εργασίας αυτής είναι να διερευνήσει το κατά πόσο οι οικονομίες μητροπολιτικής συγκέντρωσης στις διάφορες ευρωπαϊκές χώρες έχουν κορεσθεί. Ο σκοπός αυτός θα διερευνηθεί μέσω των παρακάτω στόχων:

1. προσδιορισμός των παραγόντων που συμβάλλουν στην αλλαγή που συντελείται στις πόλεις τα τελευταία τριάντα χρόνια με ιδιαίτερη έμφαση στις νέες τάσεις και τα αναδυόμενα πρότυπα που προκύπτουν,
2. παράθεση των θεωρητικών πλαισίων που αναλύουν στο θέμα των οικονομιών και αντιοικονομιών συγκέντρωσης και παρουσίαση κάποιων σημαντικών πορισμάτων τους,
3. προσδιορισμός ενός μεθοδολογικού πλαισίου για τη διερεύνηση της ύπαρξης αντιοικονομιών συγκέντρωσης και
4. προσδιορισμός ύπαρξης αντιοικονομιών συγκέντρωσης σε μια σειρά Ευρωπαϊκών χωρών.

1.3 Χρησιμότητα μελέτης

Το ενδιαφέρον για την μελέτη των συγκεκριμένων περιπτώσεων οφείλεται σε δύο κυρίως λόγους. Πρώτον, στην απουσία από την βιβλιογραφία ερευνών για το εάν οι οικονομίες συγκέντρωσης στις μητροπολιτικές περιοχές της Ευρώπης έχουν εξαντληθεί με αποτέλεσμα την εμφάνιση αντιοικονομιών συγκέντρωσης. Δεύτερον, η μελέτη αυτή μπορεί να βοηθήσει ερευνητές, κυρίως οικονομολόγους αλλά και πολεοδόμους, να εμβαθύνουν και να μελετήσουν περισσότερο το θέμα των οικονομιών συγκέντρωσης στη κυρίαρχη μητρόπολη. Επιπλέον, η έρευνα μπορεί να δώσει κίνητρο σε αυτούς που σχεδιάζουν τις πολιτικές ανάπτυξης των πόλεων για περαιτέρω μελέτη της περίπτωσης κορεσμού των οικονομιών συγκέντρωσης με σκοπό την διαμόρφωση καλύτερων πολιτικών ανάπτυξης γι' αυτές.

1.4 Δομή της εργασίας

Η παρούσα διπλωματική διαρθρώνεται ως εξής. Το δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζει το θεωρητικό πλαίσιο πάνω στο οποίο βασίζεται η έρευνα αυτή, δηλαδή περιγράφει τόσο τις αλλαγές που πραγματοποιήθηκαν στις αστικές περιοχές, τις συναφείς τάσεις και τα αναδυόμενα πρότυπα που εμφανίστηκαν όσο και τις θεωρίες

των οικονομιών και αντιοικονομιών συγκέντρωσης και πως αυτές προσδιορίστηκαν εμπειρικά.

Στο τρίτο κεφάλαιο, αναπτύσσεται η εμπειρική μελέτη, δηλαδή η μεθοδολογία που χρησιμοποιήθηκε, τα δεδομένα, οι δυσκολίες και οι περιορισμοί και τα αποτελέσματα ανά χώρα, ενώ το τελευταίο κομμάτι ολοκληρώνει την εργασία συνοψίζοντας τα κυριότερα σημεία της μελέτης και δίνοντας προτάσεις για περαιτέρω έρευνα πάνω στο θέμα ύπαρξης αντιοικονομιών συγκέντρωσης.

Κεφάλαιο 2

Αστικές αλλαγές και οικονομίες συγκέντρωσης

2.1 Εισαγωγή

Το κεφάλαιο αυτό παρουσιάζει το θεωρητικό υπόβαθρο πάνω στο οποίο στηρίχθηκε η μελέτη που πραγματοποιήθηκε. Στο πρώτο μέρος αυτού του κεφαλαίου γίνεται αρχικά αναφορά στις αστικές αλλαγές, κυρίως οικονομικές, πολιτικές, κοινωνικές και χωρικές, που πραγματοποιήθηκαν στις μητροπόλεις τα τελευταία χρόνια, στις συναφείς τάσεις και τα αναδύομενα πρότυπα που εμφανίστηκαν.

Στη συνέχεια, παρουσιάζεται η θεωρία των οικονομιών χωρικής συγκέντρωσης και διασποράς των δραστηριοτήτων καθώς και οι μελέτες προσδιορισμού από τους κύριους εκφραστές των θεωριών αυτών. Τέλος, παραθέτονται τα συμπεράσματα που προκύπτουν από την θεωρητική προσέγγιση του θέματος.

Το υλικό του κεφαλαίου αυτού προέρχεται από τις εργασίες των Αρβανιτίδη και Πετράκου (2005), McCann (2002) και Οικονόμου και Πετράκου (1999,2004).

2.2 Αστικές Περιοχές: αλλαγές, τάσεις και αναδύομενα πρότυπα

Τις τελευταίες δεκαετίες οι πόλεις στην Ευρώπη εμφανίζουν μια σημαντική δομική αλλαγή σε οικονομικά, πολιτικά, κοινωνικά και χωρικά επίπεδα. Συγκεκριμένα, η αλλαγή της φύσης της παραγωγικής διαδικασίας, η γρήγορη ανάπτυξη των τεχνολογιών τόσο στις επικοινωνίες όσο και τις μεταφορές, η διεθνοποίηση της οικονομίας και η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, άλλαξαν ριζικά τις κοινωνικό-οικονομικές βάσεις των αστικών περιοχών, με συνέπεια την αλλαγή των οικονομικών, κοινωνικών και χωρικών δομών των ευρωπαϊκών πόλεων. Πάνω στο θέμα αυτό, πολλές μελέτες ερευνήσαν την διαδικασία της κοινωνικό-οικονομικής αλλαγής στις αστικές περιοχές, ψάχνοντας για λύσεις στα αστικά προβλήματα (Castells, 1993, Hall, 1993, Lever and Bailly, 1996). Οι μελέτες αυτές προσέφεραν ένα ευρύ φάσμα ερμηνειών της αστικής αλλαγής προσδιορίζοντας μια σειρά από σημαντικούς παράγοντες που την καθορίζουν. Αυτοί οι παράγοντες εξετάζονται στην συνέχεια.

2.2.1 Τεχνολογική επανάσταση και τεχνολογίες της πληροφορίας

Μια από τις σημαντικότερες τάσεις που υπογραμμίζει την οικονομική αλλαγή είναι αυτή της ανάπτυξης της τεχνολογίας. Έτσι, είναι γενικά αποδεκτό ότι οι σημαντικότερες αλλαγές στις μεταφορές και την επικοινωνία, που πραγματοποιούνται από την αρχή του 20^{ου} αιώνα, έπαιξαν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση του μεγέθους και του προτύπου της αστικής αλλαγής. Στην πιο απλή τους μορφή, οι βελτιώσεις των μεταφορών προκάλεσαν μείωση στα κόστη μεταφοράς οδηγώντας στην ευρύτερη επικοινωνία μέσα στην ίδια την πόλη αλλά και μεταξύ των πόλεων. Καθώς η τεχνολογία εξελίσσεται, οι βελτιώσεις στις μεταφορές και την επικοινωνία που πραγματοποιούνται σε αυτές τις περιοχές θα συνεχίσουν να επηρεάζουν την οικονομική και χωρική διαμόρφωση των αστικών περιοχών.

Πολλοί ερευνητές (π.χ. Castells, 1993, Short, 1996) υποστήριξαν ότι οι πρόσφατες επιστημονικές και τεχνολογικές καινοτομίες σηματοδοτούν μια νέα επανάσταση αντίστοιχη της βιομηχανικής που την ονομάζουν επανάσταση της πληροφορίας. Γύρω από τον πυρήνα των τεχνολογιών της πληροφορίας, πραγματοποιήθηκαν και άλλες σημαντικές βελτιώσεις που διευκόλυναν την πλήρη χρήση των νέων τεχνολογιών, με σημαντικές επιδράσεις στην οικονομική και χωρική δομή των πόλεων. Στο σημείο αυτό, θα πρέπει να αναφερθεί ότι πολλοί θεωρητικοί διατύπωσαν την άποψη ότι η τεχνολογική ανάπτυξη περιορίζει την ανάγκη για πρόσωπο με πρόσωπο επικοινωνία, ενώ άλλοι τάχθηκαν κατά αυτών των επιχειρημάτων υποστηρίζοντας την αυξανόμενη σημασία της προσωπικής επαφής και την σπουδαιότητα των πόλεων ως τόποι επικοινωνίας των ατόμων (Gaspar and Glaeser, 1998, Hall, 1999).

Εξίσου σημαντικό είναι και το συμπέρασμα ότι αυτές οι τεχνολογικές εξελίξεις επηρεάζουν όλες τις πτυχές της αστικής ζωής θέτοντας τις βάσεις μέσα από τις οποίες προκύπτει ένας αριθμός άλλων μεταβολών. Αυτές οι αλλαγές αφορούν την παραγωγή και κατανάλωση, την παιδεία, την ευημερία, την επικοινωνία, τον πολιτισμό, τον χώρο και δίνουν ώθηση στη δημιουργία μια νέας οικονομικής και κοινωνικής οργάνωσης (Castells, 1993, Nilsson and Schamp, 1996, Brooks and Weatherston, 2000).

2.2.2 Παγκοσμιοποίηση της οικονομίας

Η έννοια της οικονομικής ολοκλήρωσης έχει συζητηθεί ευρέως στη βιβλιογραφία. Με τον όρο παγκοσμιοποίηση αναφερόμαστε σε μια πιο εντατική

διεθνοποίηση των οικονομικών δραστηριοτήτων και έχει να κάνει με την αυξανόμενη κινητικότητα του κεφαλαίου και της εργασίας, την απελευθέρωση του εμπορίου όσο και με την διάδοση της τεχνολογίας, της πληροφορίας, των εμπορευμάτων και των φόρων παγκοσμίως. Όμως, πολλοί είναι εκείνοι (Castells, 1993, Budd, 1995, 1998, Sassen, 1996) που ισχυρίζονται ότι η παγκοσμιοποίηση, σημαίνει κάτι παραπάνω από διεθνοποίηση. Αναφέρεται στο γεγονός ότι η παγκόσμια οικονομία λειτουργεί ως μια ενιαία μονάδα σε παγκόσμια βάση όπου το κεφάλαιο, η εργασία, η πληροφορία, η διοίκηση και η οργάνωση είναι όχι μόνο διεθνοποιημένα αλλά υπερβαίνουν πλήρως τα εθνικά σύνορα. Είναι σημαντικό να σημειωθεί εδώ ότι αυτή η αλλαγή δεν εμφανίζεται παντού με τον ίδιο τρόπο και τον ίδιο βαθμό, δηλαδή, το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό κάθε τοπικής κοινωνίας αλληλεπιδρά με τη διαδικασία της αλλαγής για να παράγει διαφορετικά αποτελέσματα.

Η απελευθέρωση και η διεθνοποίηση της οικονομίας επηρεάζουν σημαντικά και στην οικονομική οργάνωση των πόλεων (McIntosh, 1997, Budd, 1998). Από έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί, αποδεικνύεται ότι η αλλαγή της οικονομικής οργάνωσης της πόλης οφείλεται στο γεγονός ότι συγκεκριμένες οικονομικές δραστηριότητες, όπως η παραγωγή και η χρηματοδότηση, συνδέονται πλέον όλο και λιγότερο με την τοπική αγορά. Φυσικά, η ικανότητα αυτών των δραστηριοτήτων να κινούνται παγκοσμίως μπορεί να επιδράσει σε ολόκληρη την οικονομική δομή των αστικών περιοχών και να τις κάνει ικανές να εκμεταλλευτούν την θέση τους και να ισχυροποιηθούν προσελκύοντας διεθνές κεφάλαιο και επιχειρήσεις.

2.2.3 Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση

Η Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση αποτελεί μια σημαντική αλλαγή που επηρεάζει τις ευρωπαϊκές πόλεις. Ως ολοκλήρωση, θεωρείται η προσπάθεια για πολιτική και οικονομική ομοιομορφία αλλά και κοινωνική συνοχή μέσα στην Ευρώπη. Για να επιτευχθεί αυτή η ολοκλήρωση εφαρμόστηκαν μια σειρά από ενέργειες, όπως η ενιαία αγορά και το κοινό νόμισμα, αλλά και μια σειρά πολιτικών σε καίρια θέματα όπως η περιφερειακή ανάπτυξη, η εξωτερική πολιτική, η παιδεία, η γεωργία κ.α.

Η επίδραση όμως της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης στις οικονομικές, πολιτικές και κοινωνικές βάσεις των ευρωπαϊκών πόλεων ήταν σημαντική (Cheshire and Gordon, 1995, Cheshire and Carbonaro, 1996, Nilsson and Schamp, 1996). Η δημιουργία της ενιαίας αγοράς και της νομισματικής ένωσης, με την κατάργηση των φυσικών και τεχνικών συνόρων και την ελεύθερη διακίνηση αγαθών και υπηρεσιών,

επέφερε σημαντικά αποτελέσματα στην οικονομία των αστικών περιοχών. Οι οικονομικές δραστηριότητες έγιναν πιο ευέλικτες στην χωροθέτησή τους λόγω των νέων ευκαιριών που παρουσιάστηκαν για τη μείωση του κόστους παραγωγής και την αύξηση των κερδών. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα την αύξηση της ανταγωνιστικότητας μεταξύ των επιχειρήσεων και έτσι τον ανταγωνισμό των περιοχών για να προσελκύσουν οικονομικές δραστηριότητες, επενδύσεις, πληθυσμό και κοινωνικό κεφάλαιο με σκοπό να αποκτήσουν έναν πιο έντονα παραγωγικό ρόλο (Gordon, 1999, Lever, 1999). Τόσο η ικανότητα προσέλκυσης δραστηριοτήτων όσο και η ανταγωνιστικότητα εξαρτώνται, όχι μόνον από καθαρά οικονομικούς παράγοντες, αλλά και από κοινωνικό-πολιτικούς, όπως η πολιτική αποτελεσματικότητα, η συνεργασία δημόσιου και ιδιωτικού τομέα και η ποιότητα ζωής. Όλοι αυτοί οι παράγοντες οδηγούν, από την μια πλευρά, στην ανταγωνιστικότητα αλλά παράλληλα επηρεάζουν και τη συνεργασία μεταξύ των περιοχών. Οι πόλεις συνεργάζονται μέσω της εξειδίκευσης που η κάθε μια αποκτά και της ανταλλαγής αγαθών και υπηρεσιών ως μέρη του αστικού συστήματος που καταργεί τα εθνικά σύνορα. Παράλληλα, η συνεργασία βοηθάει στην αντιμετώπιση κοινών προβλημάτων, στην ανταλλαγή εμπειριών και στην εγκατάσταση δικτύων πολιτικής.

Εκτός όμως από τις οικονομικές υπάρχουν και πολιτικές δυνάμεις σε ευρωπαϊκό επίπεδο που ασκούν και αυτές επίδραση στις αστικές περιοχές, όπως για παράδειγμα, η αποδυνάμωση της εθνικής κυριαρχίας. Αυτή έδωσε την δυνατότητα σε άλλες μορφές πολιτικής οργάνωσης να αναπτυχθούν και έτσι οι πόλεις να αποτελέσουν σήμερα την κυρίαρχη μορφή πολιτικής οργάνωσης που μπορεί να επιδοτηθεί κατευθείαν από την Ευρωπαϊκή Ένωση για να λύσει τα προβλήματά της και να βελτιώσει τις αστικές της συνθήκες (Castells, 1993, Hohenberg, 2004).

2.2.4 Κοινωνικές τάσεις και πληθυσμιακές μεταβολές

Εκτός όμως από την τεχνολογική πρόοδο και τις οικονομικές αλλαγές που επηρέασαν τις πόλεις, σε αυτές παρατηρήθηκαν και κοινωνικές, πολιτισμικές και δημογραφικές αλλαγές που έπαιξαν ξεχωριστό ρόλο στην οικονομική και χωρική οργάνωσή τους. Πολλοί επιστήμονες δίνουν έμφαση στην δραματική αλλαγή που παρουσιάζουν τα νοικοκυριά στη δομή τους με την ετερογένεια που παρουσιάζει σήμερα η σύγχρονη οικογένεια. Το πρότυπο της οικογένειας με δύο γονείς έχει εγκαταλειφθεί και τη θέση του πήραν, στις μέρες μας, τα νοικοκυριά που αποτελούνται από ένα άτομο ή ένα γονέα και η εκτός γάμου συμβίωση. Αυτές οι νέες

τάσεις που παρατηρούνται μέσα στην οικογένεια συσχετίζονται με ευρύτερα δημογραφικά πρότυπα που περιγράφονται από δυο σημαντικές τάσεις: την επικίνδυνη μείωση στο ποσοστό των γεννήσεων και την αύξηση του ορίου ζωής. Οι τάσεις αυτές επηρεάζουν τα πρότυπα της κατανάλωσης, της παραγωγής, της εργασίας, των νοικοκυριών, των επενδύσεων και της καινοτομίας και δημιουργούν σημαντικές κοινωνικές, οικονομικές και χωρικές ανακατατάξεις.

Με βάση τις παραπάνω τάσεις, γίνεται εμφανές ότι ο χάρτης του πληθυσμού της Ευρώπης αλλάζει κυρίως λόγω της μετανάστευσης. Γενικά, παρατηρείται ότι τις δεκαετίες '60 και '70 ο πληθυσμός κατευθύνονταν από τις μεγάλες προς τις μικρές πόλεις και τις αγροτικές περιφέρειες. Την δεκαετία του '80 και '90, παρόλ' αυτά, το φαινόμενο παρουσιάζει πιο πολύπλοκες τάσεις και μια νέα εικόνα εμφανίστηκε. Οι περιοχές που δεν βρίσκονται στο επίκεντρο μεταναστευτικών ρευμάτων και παρουσιάζουν μείωση στον πληθυσμό τους είναι δύο ειδών: η υψηλής αστικοποίησης βιομηχανικές περιοχές, όπως για παράδειγμα περιοχές της Βορειοδυτικής Ευρώπης, όπου η πληθυσμιακή αποκεντροποίηση συνοδεύεται από την απώλεια των βιομηχανικών δραστηριοτήτων και οι χαμηλού εισοδήματος αγροτικές περιοχές, κυρίως στην περιφερειακή Ευρώπη (Ιρλανδία, Σκανδιναβία, Περιοχές Μεσογείου). Αντίθετα, οι περιοχές που δέχονται κύματα μετανάστευσης και παρουσιάζουν αύξηση του πληθυσμού τους είναι δύσκολο να γενικευτούν, αλλά μπορούν να ταξινομηθούν σε τρεις κατηγορίες: η ενδοχώρα μητροπόλεων (Λονδίνο, Randstad, Κοπενχάγη), μερικές από τις μεγαλύτερες πόλεις στην Σκανδιναβία και τη νότια Ευρώπη και τέλος οι περιοχές της νότιας Αγγλίας, Γερμανίας, Σουηδίας και Γαλλίας, μαζί με τη κεντρική και βόρειο-ανατολική Ιταλία, τις μεσογειακές ακτές της Ισπανίας και της νότιας Πορτογαλίας (Cheshire, 1990, 1995, Lever and Champion, 1996).

2.2.5 Διαρθρωτικές μεταβολές της οικονομίας

Άλλη μια τάση που εξηγεί την αστική αλλαγή είναι αυτή που σχετίζεται με τις διαρθρωτικές μεταβολές στην οικονομία. Μια από τις σημαντικότερες μεταβολές είναι αυτή της αύξησης των υπηρεσιών, ιδιαίτερα των υπηρεσιών προς τις επιχειρήσεις, των υπηρεσιών καταναλωτή και των μη κερδοσκοπικών υπηρεσιών όπως η υγεία και η εκπαίδευση, και η σχετική μείωση της σημασίας των παραδοσιακών βιομηχανικών δραστηριοτήτων. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να τονιστεί ότι η μείωση της βιομηχανικής δραστηριότητας αφορά μόνο την

απασχόληση, δηλαδή τις θέσεις εργασίας και όχι την βιομηχανική παραγωγή. Ο βιομηχανικός τομέας εξακολουθεί να αποτελεί ένα σημαντικό παράγοντα οικονομικής δραστηριότητας. Έτσι, η βιομηχανική παραγωγή εξακολουθεί να αυξάνεται σε απόλυτες τιμές, αλλά σε ποσοστό κατώτερο από αυτό των υπηρεσιών και με μια σταθερή ποσοστιαία μείωση των συνολικών πηγών που χρησιμοποιεί (Cheshire, 1991, Coffey and Bailly, 1996).

Η οργάνωση της βιομηχανικής παραγωγής αλλάζει. Αυτή η μεταβολή αφορά τόσο το είδος των παραγόμενων αγαθών όσο και τον τρόπο με τον οποίο παράγονται. Η τάση που παρατηρείται για τα διαφοροποιημένα αγαθά που παράγονται έχει να κάνει με την μορφή, το marketing, την διανομή και μια σειρά δραστηριοτήτων που αναφέρονται ως «υπηρεσίες παραγωγού». Όσον αφορά τον τρόπο με τον οποίο παράγονται τα εμπορεύματα, η τάση είναι η αντικατάσταση της εργασίας με την υψηλή τεχνολογία στην παραγωγική διαδικασία. Συνεπώς, το ενδιαφέρον μετατοπίζεται από την φυσική παραγωγή σε άλλα σημεία της παραγωγής όπως ο σχεδιασμός της παραγωγής, η έρευνα και ανάπτυξη, η διαφήμιση και οι υπηρεσίες έχουν μετατραπεί σε μια σημαντική εισροή τόσο για την ίδια τη φυσική παραγωγή όσο και για τις άλλες δραστηριότητες που σχετίζονται με την παραγωγή.

Συμπερασματικά, πρέπει να τονιστεί ότι οι διαρθρωτικές μεταβολές της οικονομίας και η ανάγκη μιας οικονομίας υπηρεσιών εμπλέκονται σημαντικά όχι μόνο στην κοινωνικό-οικονομική ανάπτυξη αλλά και στην χωρική ανάπτυξη των αστικών περιοχών της Ευρώπης.

2.2.6 Χωρική αναδιάρθρωση

Οι αλλαγές που παρατηρούνται στις τεχνολογικές, οικονομικές, πολιτικές, κοινωνικές και δημογραφικές δομές αντανakλώνται γενικά στην χωρική δομή των πόλεων. Οι βιομηχανίες και άλλοι οικονομικοί οργανισμοί παίζουν σημαντικό ρόλο στην διαδικασία της αναδιοργάνωσης γιατί με τις αποφάσεις χωροθέτησής που παίρνουν καθορίζουν την οικονομική δραστηριότητα στις πόλεις και γενικά την οικονομική ανάπτυξη και ευημερία.

Η γεωγραφία των βιομηχανικών δραστηριοτήτων δέχτηκε σημαντικές αλλαγές τις προηγούμενες δεκαετίες. Παρά τις διαφορετικές γνώμες των επιστημών για τους λόγους αυτής της αλλαγής, εκείνο που μένει πάντοτε ίδιο είναι το ότι η πρόοδος της τεχνολογίας και η οικονομική αναδιοργάνωση δημιούργησαν την ανάγκη για χωροθέτηση βιομηχανικών μονάδων εκτός των αστικών περιοχών με

αποτέλεσμα μεγάλες βιομηχανικές μονάδες να οδηγηθούν στην δεκαετία του '60 και του '70 έξω από τις αστικές περιοχές. Βέβαια, η αυξανόμενη περιβαλλοντική υποβάθμιση και τα υψηλά κόστη που σχετίζονται με τις αστικές περιοχές έπαιξαν σημαντικό ρόλο σε αυτές τις αποφάσεις χωροθέτησης (Petrakos and Tsoukalas, 1999, McCann and Sheppard, 2003).

Όσον αφορά τις δραστηριότητες των υπηρεσιών, αυτές παρουσιάζουν ένα πιο πολύπλοκο και ποικίλο μοντέλο χωρικής συμπεριφοράς με αποτέλεσμα να παρατηρούνται, σε αστικό επίπεδο, δύο τύποι δραστηριοτήτων: το υψηλό επίπεδο υπηρεσιών γραφείου, που έχουν την τάση να παραμένουν συγκεντρωμένες σε στρατηγικές θέσεις των μητροπολιτικών περιοχών λόγω της σημασίας που έχει γι' αυτές η πρόσβαση και η ανάγκη για συχνές πρόσωπο με πρόσωπο επαφές, και από την άλλη, οι χαμηλού επιπέδου δραστηριότητες που τείνουν να αποκεντρώνονται με σκοπό να εκμεταλλευτούν τις ιδιότητες της χωροθέτησης στην περιφέρεια (Coffey and Bailly, 1996).

Ένα παρόμοιο χωρικό μοντέλο ισχύει και για τις δραστηριότητες σχετικά με το εμπόριο, την δημόσια διοίκηση, την παιδεία και τον πολιτισμό. Οι δραστηριότητες αυτές έχουν μεταφερθεί τα τελευταία χρόνια σε κομβικά σημεία υψηλής συγκέντρωσης στην αστική περιφέρεια ή γύρω από τους κύριους μεταφορικούς άξονες.

Με βάση τα παραπάνω, είναι προφανές ότι μεγάλες μητροπολιτικές περιοχές έχουν ανταποκριθεί θετικά σε αυτή την αναδιοργάνωση λόγω της οικονομικής ανάπτυξης και ευημερίας που αποκομίζουν. Τέτοιες περιοχές είναι οι ευρωπαϊκές πρωτεύουσες μαζί με τις «εμπορικές πρωτεύουσες» της Ευρώπης (Μιλάνο, Βαρκελώνη) και μερικές σημαντικές περιφερειακές πρωτεύουσες μεγάλων κρατών (Λιόν, Εδιμβούργο). Παράλληλα, υπήρχαν και πόλεις που δεν ήταν ικανές να υιοθετήσουν αυτές τις αλλαγές και να προσελκύσουν δραστηριότητες που θα τους πρόσφεραν οικονομική ανάπτυξη και ευημερία. Τέτοιες πόλεις είναι αυτές που η οικονομική τους βάση ήταν καθαρά η βιομηχανική παραγωγή και που παρουσίασαν σημάδια παρακμής λόγω έλλειψης επενδύσεων, ανεργίας, μείωσης κερδών, γήρανσης, απαρχαιωμένων υποδομών, αυξημένων ποσοστών εγκληματικότητας και άλλων κοινωνικών προβλημάτων. Επιπλέον, και μια νέα ομάδα πόλεων εμφανίζεται: αυτές που παρουσίασαν γρήγορη ανάπτυξη και μετατράπηκαν εύκολα σε δυναμικά οικονομικά κέντρα χωρίς να είναι πόλεις σημαντικής ιστορικής σημασίας. Αυτές οι πόλεις είναι αστικές περιοχές μικρού και μεσαίου μεγέθους που προσπαθούν να

προσελκύσουν άτομα και επιχειρήσεις δημιουργώντας μια νέα οικονομική γεωγραφία.

Είναι, λοιπόν, προφανές από την παραπάνω ανάλυση ότι ο αστικός χώρος βρίσκεται μπροστά σε σημαντικές οικονομικές, πολιτικές και κοινωνικές αναδιαρθρώσεις, πολύπλοκες και σύνθετες, που αντανακλούν την αστάθεια και την αβεβαιότητα του περιβάλλοντος μέσα στο οποίο οι σύγχρονες πόλεις θα πρέπει να αναπτυχθούν και αν λειτουργήσουν.

2.3 Οικονομίες και αντιοικονομίες συγκέντρωσης

Από τα τέλη της δεκαετίας του '70, αλλά κυρίως στην δεκαετία του '80, έγινε αντιληπτό στην οικονομική ανάλυση των πόλεων ότι η συγκέντρωση του πληθυσμού και των δραστηριοτήτων συμβάλλει στην αποτελεσματικότερη χρησιμοποίηση των πόρων και αυξάνουν την παραγωγικότητά τους. Το ενδιαφέρον της βιβλιογραφίας, λοιπόν, στράφηκε στις εξωτερικές και όχι στις εσωτερικές οικονομίες κλίμακας που παρουσίαζαν το πρόβλημα της ασυμβατότητας με τον πλήρη ανταγωνισμό. Οι εξωτερικές οικονομίες κλίμακας, ή αλλιώς, οικονομίες συγκέντρωσης αφορούν κοστολογικά οφέλη που προέρχονται από το εξωτερικό περιβάλλον των επιχειρήσεων και εντοπίζονται στους μεγάλους αστικούς σχηματισμούς.

Βέβαια, εκτός από τις θετικές εξωτερικότητες λόγω συγκέντρωσης αναπτύσσονται και αρνητικές εξωτερικότητες. Αυτές οι αρνητικές εξωτερικότητες αφορούν την επιβάρυνση των δικτύων μεταφοράς, την αύξηση της φορολογίας, την αύξηση της εγκληματικότητας και την σημαντική αύξηση των περιβαλλοντικών προβλημάτων.

2.3.1 Συγκέντρωση δραστηριοτήτων: αποδόσεις κλίμακας και γεωγραφία

Στην προσπάθειά μας να εξηγήσουμε την διαπίστωση ότι οι δραστηριότητες είναι κατά κανόνα συγκεντρωμένες σε έναν ενιαίο γεωγραφικό χώρο, είναι αναγκαίο να αξιολογήσουμε και την ιδέα ότι η τοποθεσία μπορεί να επηρεάζει τις αποδόσεις κλίμακας. Για να πραγματοποιηθεί αυτό θα πρέπει να υποθέσουμε ότι όλες οι επιχειρήσεις έχουν σταθερές αποδόσεις κλίμακας. Έστω, για παράδειγμα, ότι υπάρχει μια μεγάλη ομάδα επιχειρήσεων του ίδιου τομέα ή ενός φάσματος τομέων που επιλέγει την ίδια γεωγραφική θέση για να χωροθετηθεί. Το αποτέλεσμα αυτής της συγκέντρωσης θα είναι ένα υψηλό επίπεδο επένδυσης σε αυτό το συγκεκριμένο

σημείο. Οι επιχειρήσεις θα χρειάζονται γη και χώρο για τη δραστηριότητά τους, και η υψηλή ζήτηση γης σε αυτή τη θέση θα οδηγήσει σε αύξηση της τιμής της. Αν τίποτε άλλο δεν αλλάξει και όλες οι επιχειρήσεις έχουν σταθερές αποδόσεις, η αυξημένη τιμή της γης θα μειώσει την κερδοφορία τους. Αυτό θα σημαίνει ότι οι επιχειρήσεις αυτές θα είναι λιγότερο ανταγωνιστικές σε σχέση με τους ανταγωνιστές τους που βρίσκονται σε άλλη θέση και θα αγωνίζονται να επιβιώσουν στην αγορά. Μερικές επιχειρήσεις θα μετακινηθούν σε άλλες περιοχές, ενώ άλλες θα χρεοκοπήσουν. Η συγκέντρωση, μετά από τα παραπάνω αποτελέσματα, ίσως πάψει να υπάρχει πράγμα που έρχεται σε αντίθεση με τη γενική διαπίστωση ότι οι συγκεντρώσεις επιχειρήσεων συνεχίζουν να υπάρχουν.

Από την άλλη πλευρά, αν κάθε επιχείρηση στην ίδια γεωγραφική θέση επιτύχανε αύξουσες αποδόσεις κλίμακας, λόγω του μεγάλου αριθμού των επιχειρήσεων που βρίσκονται στην περιοχή, το υψηλό επίπεδο των επενδύσεων θα οδηγήσει πάλι σε υψηλές τιμές γης και υψηλές αμοιβές εργασίας τα οποία όμως θα υπεραντισταθμίζονται τώρα από την αυξημένη αποτελεσματικότητα της κάθε επιχείρησης. Το αποτέλεσμα θα είναι η αυξημένη κερδοφορία για όλες τις επιχειρήσεις σε τοπικό επίπεδο, παρόλο που οι τοπικές τιμές των συντελεστών είναι υψηλότερες σε σύγκριση με άλλα γεωγραφικά σημεία. Άλλες επιχειρήσεις που θα βρίσκονται σε άλλες περιοχές θα αντιμετωπίζουν ίσως το ενδεχόμενο να μετακινηθούν προς την περιοχή μας, συμβάλλοντας έτσι στην περαιτέρω μεγέθυνση του ύψους των επενδύσεων, των τιμών των συντελεστών, καθώς και της κερδοφορίας των επιχειρήσεων με αποτέλεσμα να οδηγηθούμε σε μια σωρευτική διαδικασία τοπικής ανάπτυξης. Αυτό που θα πρέπει να αναφερθεί εδώ είναι το γεγονός ότι στη σωρευτική αυτή διαδικασία υπάρχουν και κάποια όρια με την έννοια ότι δεν μπορεί να έχουμε συνεχή σωρευτική διαδικασία γιατί τότε όλες οι δραστηριότητες θα κατέληγαν σε ένα σημείο.

2.3.2 Οι οικονομίες χωρικής συγκέντρωσης

Ως οικονομίες χωρικές συγκέντρωσης ορίζονται οι αποδόσεις κλίμακας συναρτήσει της τοποθεσίας και έχουν μελετηθεί από πολλούς κλασσικούς συγγραφείς αλλά εκείνος που πραγματοποίησε μια σαφή περιγραφή αυτών των οικονομιών ήταν ο Alfred Marshall στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Σύμφωνα με τον Marshall, οι οικονομίες χωρικής συγκέντρωσης αντιμετωπίζονται ως εξωτερικές οικονομίες οι οποίες δεν εξαρτώνται από τη μεμονωμένη επιχείρηση αλλά εμφανίζονται σε όλες τις

επιχειρήσεις που βρίσκονται στην ίδια περιοχή. Λόγω του γεγονότος ότι οι επιχειρήσεις συχνά συνεχίζουν να συγκεντρώνονται με επιτυχία στις ίδιες τοποθεσίες αυτό σημαίνει ότι οι επιχειρήσεις που συμμετέχουν στην τοπική συγκέντρωση επιτυγχάνουν αύξουσες αποδόσεις κλίμακας. Στην άποψη του, υπάρχουν τρεις κύριοι λόγοι που θεωρούνται υπεύθυνοι για την αστική βιομηχανική συγκέντρωση: η διάχυση των πληροφοριών, η ύπαρξη τοπικών μη εμπορεύσιμων εισροών και η ύπαρξη μιας δεξαμενής τοπικού ειδικευμένου εργατικού δυναμικού.

Όσον αφορά τον πρώτο λόγο που επιτυγχάνονται αύξουσες αποδόσεις κλίμακας, οι συχνές συναντήσεις των εργαζομένων της μιας επιχείρησης με τους εργαζομένους της άλλης δηλαδή οι άμεσες επαφές σε επιχειρηματικές συναντήσεις ή οι άτυπες επαφές σε γεύματα, επιτρέπουν στους συμμετέχοντες να μοιράζονται μεταξύ τους άδηλες πληροφορίες που αφορούν τα νέα προϊόντα, το προσωπικό, την τεχνολογία και τις τάσεις της αγοράς. Όσο περισσότεροι είναι αυτοί που συμμετέχουν στην τοπική αγορά, τόσο πληρέστερη θα είναι η εικόνα που διαμορφώνει ο καθένας από αυτούς. Το πλεονέκτημα επομένως της τοπικής συγκέντρωσης είναι το γεγονός ότι η γειτνίαση μεγιστοποιεί την πρόσβαση στην πληροφορία όλων των ατόμων που συμμετέχουν στη συγκέντρωση, βελτιώνοντας έτσι τις πληροφορίες που έχουν στη διάθεσή τους όλοι οι συμμετέχοντες. Ένα παράδειγμα το οποίο μπορεί να δοθεί στο σημείο αυτό είναι οι διεθνείς χρηματοπιστωτικές αγορές που βρίσκονται σε περιοχές με υψηλό βαθμό συγκέντρωσης επιχειρήσεων όπως η Wall Street και το City του Λονδίνου.

Σε περιπτώσεις όπου πολλές επιχειρήσεις του ίδιου κλάδου βρίσκονται συγκεντρωμένες στην ίδια περιοχή, υπάρχει η δυνατότητα προσφοράς ορισμένων ειδικευμένων εισροών, με έναν πιο αποτελεσματικό τρόπο από ότι στην περίπτωση όπου οι επιχειρήσεις θα βρίσκονταν διασκορπισμένες. Οι εισροές αυτές ονομάζονται «μη εμπορεύσιμες» για να διαχωρίζονται από τις αναλώσιμες. Στο παράδειγμα των χρηματοπιστωτικών αγορών της Wall Street και του City του Λονδίνου που αναφέρθηκε παραπάνω, υπάρχουν πολλά εξειδικευμένα δικηγορικά γραφεία ή επιχειρήσεις λογισμικού στις περιοχές αυτές που προσφέρουν εξειδικευμένες υπηρεσίες και με την προμήθειά τους να κοστίζει πολύ ακριβά. Όταν όμως υπάρχουν πολλές επιχειρήσεις του κλάδου συγκεντρωμένες στην ίδια τοποθεσία, το μέσο κόστος για την κάθε επιχείρηση αυτής της αγοράς θα είναι χαμηλό και αυτό γιατί το κόστος της προσφοράς τέτοιων υπηρεσιών κατανέμεται μεταξύ ενός μεγάλου αριθμού τοπικών πελατών. Εκτός όμως από το παραπάνω παράδειγμα, υπάρχουν και

άλλες «μη εμπορεύσιμες» εισροές όπως η εξειδικευμένη τοπική υποδομή που παρατηρείται στο City του Λονδίνου και αφορά ένα ειδικό δίκτυο οπτικών ινών που επιτρέπει τη μεγαλύτερη δυνατή ροή στοιχείων μεταξύ των τοπικών χρηματοπιστωτικών οργανισμών, αποκλείοντας το ευρύ κοινό.

Τέλος, η τρίτη πηγή οικονομιών συγκέντρωσης είναι το τοπικό ειδικευμένο εργατικό δυναμικό που οδηγεί τις επιχειρήσεις να μειώσουν το κόστος απόκτησης εργατικού δυναμικού για δύο λόγους: πρώτον, γιατί οι επιχειρήσεις χρειάζονται επαρκείς ποσότητες εργατικού δυναμικού για να ανταποκριθούν στις συνθήκες της αγοράς και δεύτερον η επιχείρηση πρέπει να είναι σίγουρη ότι οι εργαζόμενοι θα είναι ικανοί να επωμιστούν σωστά τα καθήκοντά τους. Η επιχείρηση, όντας εγκατεστημένη σε περιοχή όπου υπάρχει δεξαμενή εργατών με τις συγκεκριμένες ειδικότητες που απαιτεί μια ειδική δραστηριότητα, το κόστος επέκτασης του εργατικού δυναμικού θα είναι σχετικά χαμηλό γιατί η επιχείρηση να χρειαστεί να εφαρμόσει λιγότερες επανακαταρτίσεις ή και καθόλου.

2.3.3 Τα είδη οικονομιών χωρικής συγκέντρωσης

Οι πηγές οικονομιών χωρικής συγκέντρωσης που αναφέρθηκαν παραπάνω επιτρέπουν σε επιχειρήσεις του ιδίου κλάδου που βρίσκονται συγκεντρωμένες στην ίδια γεωγραφική περιοχή να επιτύχουν εξωτερικές οικονομίες κλίμακας. Σε πολλές περιοχές, όμως, μπορεί να είναι συγκεντρωμένες ομάδες επιχειρήσεων διαφορετικών κλάδων όπως για παράδειγμα στις μεγάλες πόλεις μπορεί να εμφανιστούν εκατοντάδες κλαδικές συγκεντρώσεις. Επομένως, η ακριβής φύση των οικονομιών συγκέντρωσης μπορεί να διαφέρει από τη μια τοποθεσία στην άλλη. Για τον λόγο αυτό, οι οικονομολόγοι υιοθέτησαν μια ταξινόμηση(που χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά από τους Ohlin και Hoover) που διαχωρίζει τις οικονομίες συγκέντρωσης σε τρεις τύπους: τις εσωτερικές αποδόσεις κλίμακας, τις οικονομίες εντοπιότητας και τις οικονομίες αστικοποίησης.

Ως εσωτερικές αποδόσεις κλίμακας ορίζονται εκείνες οι αποδόσεις που επιτυγχάνονται στην παραγωγή εξαιτίας απλά και μόνο του μεγέθους της επιχείρησης. Ονομάζονται εσωτερικές γιατί θεωρείται ότι η βελτίωση της αποδοτικότητας είναι αποτέλεσμα του μεγέθους της συγκεκριμένης επιχείρησης. Οι εσωτερικές αποδόσεις κλίμακας έρχονται σε αντίθεση με την περιγραφή του Marshall που λέει ότι οι οικονομίες συγκέντρωσης είναι εξωτερικές οικονομίες. Η έννοια όμως εδώ των εσωτερικών οικονομιών κλίμακας έχει ρητά γεωγραφικό χαρακτήρα γιατί

είναι αποτέλεσμα του υψηλού επιπέδου των επενδύσεων σε μια συγκεκριμένη τοποθεσία κ όχι σε ένα φάσμα διαφορετικών τοποθεσιών.

Οι οικονομίες εντοπιότητας είναι οι οικονομίες συγκέντρωσης που εμφανίζονται στις επιχειρήσεις του ιδίου κλάδου που βρίσκονται στην ίδια περιοχή. Υπάρχουν διαφορετικοί τρόποι με τους οποίους οι τοπικοί προμηθευτές μπορούν να επωφεληθούν της γειτνιάσής τους με τους πελάτες τους που είναι οι επιχειρήσεις με εσωτερικές οικονομίες κλίμακας, όπως οι συχνές ανταλλαγές πληροφοριών μεταξύ της επιχείρησης-προμηθευτή και των επιχειρήσεων-πελατών, η αξιοποίηση των «μη εμπορεύσιμων» τοπικών υπηρεσιών και η τοπική δεξαμενή ειδικευμένης εργασίας.

Με τον όρο οικονομίες αστικοποίησης (Jacobs, 1960) ορίζουμε τις οικονομίες συγκέντρωσης που εμφανίζονται σε επιχειρήσεις οι οποίες ανήκουν σε διαφορετικούς τομείς της οικονομίας. Στα παραδείγματα που χρησιμοποιήσαμε και παραπάνω, εκτός από τις εσωτερικές οικονομίες κλίμακας και τις οικονομίες εντοπιότητας που εμφανίζονται στις πόλεις αυτές, για να συνεχίσουν κάποιες άλλες δραστηριότητες να συγκεντρώνονται εκεί θα πρέπει επίσης να επιτυγχάνουν οικονομίες κλίμακας. Για παράδειγμα, οι άνθρωποι που εργάζονται στους κλάδους και επιτυγχάνουν οικονομίες εντοπιότητας, έχουν ανάγκη την ύπαρξη εμπορικών καταστημάτων, μεσιτικών γραφείων και υπηρεσιών στους τομείς της εκπαίδευσης, της υγείας και της ψυχαγωγίας. Με τον ίδιο τρόπο, και οι επιχειρήσεις χρειάζονται υπηρεσίες μάρκετινγκ, διαφήμισης, μεταφορών και ασφάλισης. Αυτές οι διάφορες δραστηριότητες, που δεν συνδέονται άμεσα με τον τομέα ο οποίος εμφανίζει εσωτερικές οικονομίες κλίμακας και οικονομίες εντοπιότητας, θα δημιουργήσουν, όμως, παρόλα αυτά, συγκεντρώσεις επιχειρήσεων στην τοπική οικονομία για να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους. Οι επιχειρήσεις όμως αυτές θα πρέπει να αντιμετωπίσουν τις αυξημένες τιμές των συντελεστών παραγωγής, που πρέπει να αντισταθμίζονται από οικονομίες κλίμακας για να συνεχιστεί η τάση συγκέντρωσης. Οι οικονομίες συγκέντρωσης, επομένως, που εμφανίζουν αυτοί οι άλλοι τομείς, ονομάζονται οικονομίες αστικοποίησης.

Σύμφωνα με τον Hoover, οι εσωτερικές αποδόσεις κλίμακας είναι οικονομίες συγκέντρωσης που αφορούν τις επιχειρήσεις, οι οικονομίες εντοπιότητας είναι οικονομίες συγκέντρωσης που αφορούν τους κλάδους και τέλος οι οικονομίες αστικοποίησης αφορούν τις πόλεις ή τις αστικές περιοχές. Η διάκριση ανάμεσα στις τρεις αυτές κατηγορίες οικονομιών συγκέντρωσης εξαρτάται κάθε φορά από τον ορισμό που δίνουμε στα όρια των επιχειρήσεων και των κλάδων.

2.3.4 Άλλες μορφές συγκέντρωσης δραστηριοτήτων

Εκτός από τις κλασικές περιγραφές του Marshall και του Hoover για τις οικονομίες συγκέντρωσης που αναφέρθηκαν παραπάνω, υπάρχουν και άλλα υποδείγματα που εξετάζουν τις ιδιαίτερες μορφές της συγκέντρωσης των δραστηριοτήτων όπως αυτό του πόλου ανάπτυξης, το υπόδειγμα της θερμοκοιτίδας, του κύκλου ζωής, του Porter και των νέων βιομηχανικών περιοχών.

2.3.4.1 Το υπόδειγμα του πόλου ανάπτυξης

Το υπόδειγμα του πόλου ανάπτυξης βασίστηκε αρχικά και συνδέθηκε με το έργο του Perroux (1950) ο οποίος βασισμένος σε ορισμένες ιδέες του Schumpeter (1934) απέδειξε ότι οι αποφάσεις που παίρνουν οι μεγάλες επιχειρήσεις έχουν σημαντικές οικονομικές επιπτώσεις για τις επιχειρήσεις που συνδέονται με αυτές μέσω σχέσεων πελάτη-προμηθευτή. Οι μεγάλες αυτές επιχειρήσεις κλειδιά θεωρούνται, σύμφωνα με τον Perroux, ως «πόλοι ανάπτυξης» και οι αποφάσεις που παίρνουν, επηρεάζοντας τις επιχειρήσεις που εξαρτώνται από αυτές, έχουν σχέση με ζητήματα όπως η καινοτομία. Το 1966, ο Boudeville βασισμένος στην έννοια του πόλου ανάπτυξης ισχυρίστηκε ότι οι συμπεριφορές των επιχειρήσεων σε μια περιοχή επηρεάζονται από την τοπική συμπεριφορά ορισμένων εργοστασίων ή μεγάλων επιχειρήσεων, όπως για παράδειγμα συμβαίνει στην περίπτωση ενός προγράμματος δημοσίων επενδύσεων που μπορεί να λειτουργήσει ως πόλος ανάπτυξης. Το αποτέλεσμα μιας τέτοιας τοπικής σύνδεσης, όπου οι μικρές επιχειρήσεις αυξάνουν τις πωλήσεις τους προς την μεγάλη επιχείρηση λόγω του πλεονεκτήματος της μικρής απόστασης από την επένδυση, θα ήταν η εμφάνιση θετικών οικονομικών επιπτώσεων και μακροπρόθεσμων θετικών αναπτυξιακών αποτελεσμάτων που αντισταθμίζουν τα ανάδραμα αποτελέσματα στην ενδοχώρα του πόλου, τα οποία προκύπτουν λόγω αύξησης των τιμών των τοπικών συντελεστών και απομάκρυνση ενός μέρους των τοπικών επιχειρήσεων εκτός αγοράς.

Συμπερασματικά, το κύριο θέμα που αναπτύσσεται εδώ είναι ότι οι μεγάλες καινοτομικές επιχειρήσεις τείνουν να επηρεάσουν σε σημαντικό βαθμό την τοπική ανάπτυξη των συγκεντρωμένων επιχειρήσεων. Τόσο η καινοτομία από μόνη της όσο και το μεγάλο μέγεθος των δραστηριοτήτων δεν θα μπορούσαν να δημιουργήσουν ανεξάρτητα αυτές τις επιπτώσεις. Ο συνδυασμός, όμως, και των δυο οδηγεί σε

σημαντικές τοπικές αναπτυξιακές προοπτικές. Η απουσία, όμως, της ανάλυσης κόστους-οφέλους τέτοιων επενδυτικών σχημάτων αποτελεί μειονέκτημα αυτού του υποδείγματος.

2.3.4.2 Το υπόδειγμα της θερμοκοιτίδας

Το υπόδειγμα της θερμοκοιτίδας αναλύθηκε από τον Chinitz (1961, 1964) και βασίζεται στην παρατήρηση της δομής των δραστηριοτήτων του Πίτσμπουργκ και της Νέας Υόρκης. Σύμφωνα με τον Chinitz, οι διαφοροποιημένες συγκεντρώσεις δραστηριοτήτων, που περιλαμβάνουν πολλούς κλάδους δραστηριοτήτων και μεγάλες επιχειρήσεις, αποτελούν θερμοκοιτίδες για την ανάπτυξη νέων επιχειρήσεων. Αυτό συμβαίνει γιατί υπάρχει διαθέσιμος ένας μεγάλος αριθμός υπηρεσιών που βοηθούν τις μικρές επιχειρήσεις να αναπτυχθούν. Επιπλέον, ο Chinitz χρησιμοποιεί στην ανάλυσή του, ως βασικό επιχείρημα, το ρόλο της διάρθρωσης της ιδιοκτησίας που μπορεί να επηρεάζει ανεξαρτήτως της ανάπτυξη της συγκέντρωσης των δραστηριοτήτων.

2.3.4.3 Το υπόδειγμα του κύκλου ζωής

Το υπόδειγμα του κύκλου ζωής έχει συνδεθεί με το έργο του Vernon (1960, 1966) και χρησιμοποιήθηκε κυρίως στις συζητήσεις που αφορούσαν τις ροές των διεθνών επενδύσεων. Σύμφωνα με τον Vernon, οι επιχειρήσεις διαφοροποιούν την θέση που επιλέγουν για τις δραστηριότητές τους με βάση το στάδιο που βρίσκεται ο κύκλος ζωής ενός προϊόντος. Για παράδειγμα, σε κεντρικές πόλεις, όπου υπάρχει μεγάλη συγκέντρωση δραστηριοτήτων, οι επιχειρήσεις θα εγκαθιστούν δραστηριότητες όπως η έρευνα και η ανάπτυξη που αφορούν τα πρώτα στάδια του κύκλου ζωής του προϊόντος, δηλαδή όταν το προϊόν είναι νέο. Και αυτό γιατί υπάρχει έντονα άτυπη διάχυση πληροφοριών αλλά, επιπλέον, και εργαζόμενοι με μεγάλη ειδίκευση. Όταν, όμως, η αντίστοιχη παραγωγική διαδικασία θα έχει σχεδιαστεί και αναπτυχθεί τότε η επιχείρηση θα μπορεί να σχεδιάσει τον τρόπο παραγωγής, λόγω του ότι οι πληροφορίες είναι έτοιμες, και το προϊόν παύει να είναι νέο. Έτσι, η ανάγκη για εισροή πληροφοριών και εξειδικευμένου προσωπικού παύει να είναι έντονη και η επιχείρηση μπορεί να μεταφερθεί σε περιοχές χαμηλότερου κόστους και ειδικοτήτων. Οι περιοχές αυτές αποτελούν περιφερειακά τμήματα των κεντρικών πόλεων, που παράγουν όμως προϊόντα πιο νέα και πιο τυποποιημένα. Συμπερασματικά, το υπόδειγμα του κύκλου ζωής δίνει τον σαφή διαχωρισμό των

τύπων δραστηριοτήτων ανάμεσα στις κεντρικές αστικές περιοχές και τις περιφερειακές.

2.3.4.4 Το υπόδειγμα του Porter

Ο Porter (1990), στο υπόδειγμά του, ισχυρίστηκε ότι η συγκέντρωση των δραστηριοτήτων προσφέρει στις επιχειρήσεις μια άλλη μορφή οργάνωσης των συναλλαγών τους με την εξέλιξη της τεχνολογίας και την ταχύτατη μετάδοση της πληροφορίας. Με την συγκέντρωση, υπάρχει ροή πληροφορίας και τεχνολογίας ανάμεσα στις επιχειρήσεις και κυρίως προς τις μικρές επιχειρήσεις οι οποίες εξαρτώνται άμεσα από τις εξωτερικές πηγές τεχνολογίας και πληροφοριών. Το βασικότερο σημείο στην ανάλυση του Porter είναι το γεγονός ότι οι επιχειρήσεις μπορούν, λόγω της συγκέντρωσης και γειτνίασης, να αντιληφθούν την ύπαρξη ανταγωνιστών αλλά παράλληλα να βελτιώσουν και την δική τους ανταγωνιστικότητα και επομένως να αυξηθεί η ανταγωνιστικότητα στο σύνολο της συγκέντρωσης.

2.3.4.5 Το υπόδειγμα των νέων βιομηχανικών περιοχών

Το υπόδειγμα των νέων βιομηχανικών περιοχών προήλθε από παρατηρήσεις που έγιναν στο πλαίσιο του αστικού σχεδιασμού. Συγκεντρώσεις βιομηχανιών, κυρίως μικρών σε μέγεθος, όπως οι επιχειρήσεις ηλεκτρονικών στο Silicon Valley έδειξαν ότι αποτελούν σημαντικά κέντρα καινοτομίας πιο αποτελεσματικά από συγκεντρώσεις μεγάλων βιομηχανιών. Έτσι, δημιουργούνται δίκτυα σημαντικών επιχειρηματικών σχέσεων μεταξύ των τοπικών πρωταγωνιστών που επιτρέπουν την ανάληψη ρίσκου λόγω της ύπαρξης αμοιβαίας εμπιστοσύνης από την γειτνίαση.

Παρά τις διαφωνίες που προέκυψαν από τα παραπάνω συμπεράσματα, το υπόδειγμα των νέων βιομηχανικών περιοχών άρχισε να ενδιαφέρει τους σχεδιαστές των κρατικών πολιτικών γιατί η κατανόηση αυτών των σχέσεων θα μπορούσε να οδηγήσει και στην δημιουργία νέων παρόμοιων εξελίξεων σε άλλα μέρη.

2.3.5 Η διασπορά των δραστηριοτήτων

Με την προηγούμενη ανάλυση έγινε μια προσπάθεια ταξινόμησης των λόγων για τους οποίους οι επιχειρήσεις συγκεντρώνονται συχνά σε ενιαίους γεωγραφικούς χώρους. Η έρευνα, όμως, μας δείχνει ότι δεν συγκεντρώνονται στο ίδιο σημείο όλες οι δραστηριότητες. Για παράδειγμα, οι δραστηριότητες του πρωτογενούς τομέα, είναι

κατά κανόνα διεσπαρμένες. Τα λατομεία και τα ορυχεία βρίσκονται σε ειδικά μέρη όπου μπορούν να εξορυχθούν τα ζητούμενα προϊόντα με χαμηλό κόστος. Οι διάφορες αγροτικές δραστηριότητες τείνουν, επίσης, στο σύνολό τους να είναι κατανεμημένες σε όλο το διαθέσιμο χώρο, επειδή η γη είναι ένας συντελεστής της παραγωγικής διαδικασίας σε αυτόν τον τομέα. Ακόμα, πολλές εμπορικές και βιομηχανικές δραστηριότητες τείνουν να είναι διασκορπισμένες όπως παραδείγματος χάρη τα ολιγοπωλιακά περιβάλλοντα που ενθαρρύνουν τις επιχειρήσεις να απομακρυνθούν από τους ανταγωνιστές τους λόγω του ανταγωνισμού των τιμών. Σε πολλές αγορές, όμως, υπάρχουν άλλες στρατηγικές τιμών σε συνάρτηση με το χώρο, σύμφωνα με τις οποίες μπορεί να μη διαφέρουν οι τιμές παράδοσης ανάλογα με την τοποθεσία και την απόσταση ή να εξαρτώνται εν μέρει μόνον από αυτή με αποτέλεσμα να μην ισχύουν οι προηγούμενες διαπιστώσεις. Επομένως, υπάρχουν και άλλες εκδοχές τιμολόγησης που επηρεάζουν τη διασπορά των δραστηριοτήτων και πρέπει να αναφερθούν.

2.3.6 Χωρική τιμολόγηση, διάκριση τιμών και διασπορά των επιχειρήσεων

Σε ορισμένες αγορές όπου οι τιμές παράδοσης που προσφέρουν οι επιχειρήσεις είναι ίδιες ανεξαρτήτως της γεωγραφικής θέσης τα ζητήματα του ανταγωνισμού στο χώρο, όπως αυτά τέθηκαν από τον Hotelling (1929), δεν ισχύουν πλέον και αυτό γιατί παρά το γεγονός ότι οι προσφερόμενες τιμές παράδοσης δεν διαφοροποιούνται ανάλογα με τη θέση, η επιχείρηση θα συνεχίσει να χρησιμοποιεί την επιλογή θέσης ως μέσο για την μεγιστοποίηση των κερδών της (προσέγγιση Weber). Η μόνη διαφορά εδώ είναι ότι τώρα η αγορά είναι χώρος δυο διαστάσεων και όχι ένα σημείο. Η προσέγγιση του Weber μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να δείξει ότι παρόμοιες επιχειρήσεις που χρησιμοποιούν παρόμοιες πηγές εισροών και εξυπηρετούν την ίδια αγορά, θα τείνουν να επιλέξουν την ίδια περιοχή εγκατάστασης, συμβάλλοντας έτσι στη συγκέντρωση ομοειδών δραστηριοτήτων στο χώρο παρόλο που δεν αποδεικνύεται η δημιουργία οικονομιών συγκέντρωσης. Αντίθετα, εάν υπάρχουν διαφορετικές επιχειρήσεις που παράγουν διαφορετικά προϊόντα με διαφορετικές πηγές εισροών, θα περιμένουμε να επιλέξουν διαφορετικές θέσεις. Συνεπώς, οι επιχειρήσεις θα είναι πιθανότατα διασκορπισμένες.

Εάν τώρα υποθέσουμε ότι οι προσφερόμενες τιμές παράδοσης δεν είναι ίδιες σε όλες τις τοποθεσίες αλλά υπάρχει ένας βαθμός τοπικής μονοπωλιακής δύναμης

στην αγορά, η υπόθεση αυτή ενισχύει το γεγονός ότι ορισμένα χαρακτηριστικά τιμολόγησης μπορεί να ενθαρρύνουν τη διασπορά των δραστηριοτήτων. Σε αυτή την περίπτωση της μονοπωλιακής δύναμης, μια επιχείρηση μπορεί να χρησιμοποιήσει την μονοπωλιακή της δύναμη για να ασκήσει διαφορισμό τιμών και να επεκτείνει την αγορά της πέρα από τη δική της περιοχή. Εάν υποθέσουμε ότι η ζήτηση είναι σε πολλές περιπτώσεις ελαστική και ότι οι τιμές παράδοσης για τις διάφορες τοποθεσίες θα είναι συνάρτηση της απόστασης μεταφοράς φορτίου, η επιχείρηση μπορεί να εφαρμόσει διάκριση τιμών, επιβαρύνοντας τους κοντινούς πελάτες και ευνοώντας τους μακρινούς δηλαδή να αυξήσει τις τιμές παράδοσης που χρεώνει τους κοντινούς πελάτες για να μειώσει τις υψηλότερες τιμές που χρεώνει τους μακρινούς. Έτσι, προκύπτει το συμπέρασμα ότι η διάκριση αυτή των τιμών θα αυξήσει τη γεωγραφική έκταση της αγοράς μεμονωμένων επιχειρήσεων, θα αυξήσει τη μέση απόσταση που διανύουν τα προϊόντα και συνεπώς θα αυξήσει την τάση για διασπορά.

2.3.7 Αντιοικονομίες συγκέντρωσης

Παρά το γεγονός ότι οι οικονομίες συγκέντρωσης είναι σημαντικές και ενισχύουν την μητροπολιτική κυριαρχία δίνοντας μια έντονα συγκεντρωτική διάσταση στην αναπτυξιακή διαδικασία, τελικά εξαντλούνται και εξουδετερώνονται από την αυξανόμενη παρουσία εξωτερικών αντιοικονομιών συγκέντρωσης (diseconomies of agglomeration). Αυτές συσχετίζονται είτε με το συνεχώς αυξανόμενο κόστος γης, των μεταφορών και των επικοινωνιών και τα προβλήματα της ποιότητας ζωής και της περιβαλλοντικής υποβάθμισης που συνεπάγονται οι αυξανόμενες πληθυσμιακές πυκνότητες στην μητρόπολη, είτε με την αύξηση του κόστους μεταφοράς που συνεπάγεται η εξυπηρέτηση ενός αυξανόμενου όγκου ανταλλαγών σε εθνική κλίμακα μέσω της μητρόπολης.

Πολλοί ερευνητές όπως ο Krugman (1991a) οι Fujita και Thisse (1996) και ο Tabuchi (1998) ασχολήθηκαν με το θέμα των αντιοικονομιών συγκέντρωσης. Σύμφωνα με αυτούς, οι αντιοικονομίες συγκέντρωσης λειτουργούν ως εμπόδια και σαν δυνάμεις διασποράς που επιβάλλουν σε μερικές οικονομικές δραστηριότητες αλλά και νοικοκυριά να μεταφερθούν έξω από τις αστικές συγκεντρώσεις.

Πέραν αυτών, και άλλοι μελετητές (π.χ. Suarez-Villa, 1989, Hansen, 1990, Mano and Otsuka, 2000), όμως, βασισμένοι στις θέσεις του Krugman, προσπάθησαν να εξηγήσουν την αστική οικονομική αλλαγή επικεντρώνοντας στην διαδικασία με

την οποία οι αστικές αντιοικονομίες συγκέντρωσης αποσπούν οικονομίες από μερικές βιομηχανικές δραστηριότητες.

Προσπάθειες έγιναν και από κάποιους επιστήμονες (Sato and Yamamoto, 2005) στο να συσχετίσουν τις οικονομίες-αντιοικονομίες συγκέντρωσης με την μείωση της γονιμότητας και, συνεπώς, με τις δημογραφικές αλλαγές, ισχυριζόμενοι ότι οι αρνητικές εξωτερικότητες μειώνουν το διαθέσιμο εισόδημα των νοικοκυριών και παράλληλα και τον αριθμό των παιδιών που μπορούν να μεγαλώσουν.

2.3.8 Η Νέα Οικονομική Γεωγραφία

Η Νέα Οικονομική Γεωγραφία αποτελεί την πιο πρόσφατη σχολή της οικονομικής ανάλυσης, με αρχή την εργασία του Krugman (1991) που εξετάζει σε ένα υπόδειγμα γενικής ισορροπίας τις χωρικές δυνάμεις που αναπτύσσονται σε μια οικονομία, της οποίας οι αγορές λειτουργούν κάτω από συνθήκες ατελούς ανταγωνισμού, υπάρχει διαφοροποίηση των προϊόντων, η παραγωγή υπόκειται σε αύξουσες αποδόσεις κλίμακας, υπάρχει κινητικότητα κεφαλαίου και εργασίας και το κόστος μεταφοράς είναι διάφορο του μηδενός. Το βασικότερο συμπέρασμα στο οποίο καταλήγει η ανάλυση είναι ότι το κόστος μεταφοράς και επομένως ο γεωγραφικός παράγοντας παίζει ρυθμιστικό ρόλο στην κατανομή δραστηριοτήτων στο χώρο. Επιπλέον, σε άλλη μελέτη, ο Krugman (1993b) διαπίστωσε τα εξής βασικά σημεία: πρώτον, καθώς διαχρονικά οι αποστάσεις και το κόστος μεταφοράς μειώνονται εξασθενούν ταυτόχρονα και οι φυγόκεντρες δυνάμεις που αντιστάθμιζαν τη σωρευτική δυναμική των οικονομιών κλίμακας που αναπτύσσονται στην παραγωγή διαφοροποιημένων προϊόντων. Δεύτερον, από ένα σημείο και μετά η σωρευτική διαδικασία αυτοτροφοδοτείται και τέλος μια περιοχή μπορεί να ωφεληθεί από τη συσσώρευση ανάλογα με το αν διαθέτει ή όχι ένα κρίσιμο αρχικό μέγεθος και τις κατάλληλες γεωγραφικές συντεταγμένες.

Εκτός από τον Krugman, ο Fujita (1993) και ο Thisse (2000) εξήγαγαν ένα δεύτερο σημαντικό συμπέρασμα, αυτό της συσχέτισης της μορφής των αγορών και της χωρικής συγκέντρωσης των δραστηριοτήτων. Σύμφωνα με αυτούς, καθώς αυξάνεται η διαφοροποίηση των προϊόντων, τόσο αυξάνεται η πιθανότητα συγκέντρωσης των επιχειρήσεων σε μορφή clusters, καθώς οι επιχειρήσεις απαλλάσσονται από την πίεση του ανταγωνισμού των τιμών και επιτρέπεται σε αυτές, επιπλέον, να εκμεταλλευτούν τα πλεονεκτήματα που τους προσφέρουν οι οικονομίες συγκέντρωσης (Πετράκος και Ψυχάρης, 2004).

Συμπερασματικά, προκύπτει ότι οι θεωρίες της συσσώρευσης επανεντάσσονται στο κυρίαρχο ρεύμα της οικονομικής σκέψης και ότι η σχέση της οικονομικής ανάλυσης του χώρου αποκαθιστάται με την πραγματικότητα, λόγω του γεγονότος ότι οι ανισότητες σε όλα τα χωρικά επίπεδα ήταν και παραμένουν σημαντικές.

2.4 Συμπεράσματα

Στο κεφάλαιο αυτό παρουσιάστηκε το θεωρητικό πλαίσιο πάνω στο οποίο βασίστηκε η εμπειρική μελέτη. Αρχικά, έγινε αναφορά στις αλλαγές των αστικών περιοχών, στις συναφείς τάσεις και στα αναδυόμενα υποδείγματα που σχηματίστηκαν με την πρόοδο της τεχνολογίας και της πληροφορίας, την διεθνοποίηση της οικονομίας, την Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση, τις κοινωνικές τάσεις και τις πληθυσμιακές δυνάμεις, τις διαρθρωτικές μεταβολές της οικονομίας και τον ρόλο της κοινωνικό-οικονομικής αναδιοργάνωσης. Στην συνέχεια, παρατίθεται το θεωρητικό κομμάτι των οικονομιών-αντιοικονομιών συγκέντρωσης με αναφορές στην έννοια των αποδόσεων κλίμακας, στα είδη των οικονομιών χωρικής συγκέντρωσης, στην έννοια της διασποράς των δραστηριοτήτων και στο πόσο αυτή επηρεάζεται από την χωρική τιμολόγηση και την διάκριση των τιμών. Σημαντική είναι η αναφορά που έγινε στο κεφάλαιο αυτό για τις αντιοικονομίες συγκέντρωσης οι οποίες αποτελούν σημαντικό αντικείμενο μελέτης της βιβλιογραφίας τα τελευταία χρόνια. Τέλος, παρατίθεται και ένα σύγχρονο κομμάτι της οικονομικής σκέψης, η Νέα Οικονομική Γεωγραφία, που επικεντρώνεται στο ρόλο που παίζουν τόσο οι αυξανόμενες αποδόσεις κλίμακας όσο και η δομή της ανταγωνιστικής αγοράς με σκοπό να ερμηνεύσουν την χωρική συγκέντρωση και την χωροθέτηση των οικονομικών δραστηριοτήτων στον χώρο.

Στο επόμενο κεφάλαιο παρουσιάζεται η εμπειρική διερεύνηση των αντιοικονομιών συγκέντρωσης στην Ευρώπη. Στην αρχή δίνεται η μεθοδολογία και τα δεδομένα που χρησιμοποιήθηκαν και ακολουθεί η ανάλυση και τα αποτελέσματα της μελέτης.

Κεφάλαιο 3

Αντιοικονομίες συγκέντρωσης στην Ευρώπη: μια εμπειρική διερεύνηση

3.1 Εισαγωγή

Το κεφάλαιο αυτό παρουσιάζει την έρευνα η οποία πραγματοποιήθηκε με σκοπό τον εντοπισμό των χωρών της Ευρώπης που οι οικονομίες συγκέντρωσης στη κυρίαρχη μητρόπολη δεν έχουν εξαντληθεί και εκείνων που παρατηρείται το αντίθετο, δηλαδή η μητρόπολη έχει εξαντλήσει τις οικονομίες συγκέντρωσης με αποτέλεσμα να κυριαρχούν αντιοικονομίες συγκέντρωσης. Στην αρχή, δίνεται η μεθοδολογία που αναπτύχθηκε για την διεξαγωγή των αποτελεσμάτων, η οποία βασίζεται στη θεωρητική προσέγγιση των οικονομιών και αντιοικονομιών συγκέντρωσης. Στην συνέχεια γίνεται αναφορά στα δεδομένα που χρησιμοποιήθηκαν αλλά παράλληλα και στις δυσκολίες και τους περιορισμούς που συναντήσαμε κατά την διεξαγωγή της έρευνας. Ακολουθεί η παρουσίαση και ο σχολιασμός των αποτελεσμάτων τόσο ανά χώρα όσο και του συνόλου των χωρών γενικότερα και τονίζονται κάποια σημαντικά συμπεράσματα που εξάγουμε από την ανάλυση.

3.2 Μεθοδολογία

Βασισμένοι στην θεωρητική προσέγγιση που αναλύθηκε παραπάνω, η παρούσα μελέτη προσπαθεί να συσχετίσει την συγκέντρωση δραστηριοτήτων με την οικονομική ανάπτυξη λόγω της εμφάνισης οικονομιών συγκέντρωσης. Η υπόθεση εργασίας μας είναι ότι η συγκέντρωση δραστηριοτήτων έχει ως αποτέλεσμα την οικονομική ανάπτυξη της περιοχής. Από ένα σημείο όμως και μετά η υπερβολική συγκέντρωση δραστηριοτήτων αποτελεί τροχοπέδη στην αναπτυξιακή διαδικασία γιατί σχετίζεται με την ύπαρξη αντιοικονομιών συγκέντρωσης.

Για να πραγματοποιηθεί αυτή η έρευνα χρησιμοποιήσαμε δύο δείκτες ως εξαρτημένες μεταβλητές: την οικονομική μεγέθυνση(growth) για το χρονικό διάστημα 1995-2004 και το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν-Α.Ε.Π(GDP) του έτους 2004. Τους δυο αυτούς δείκτες τους συσχετίσαμε με την πυκνότητα του πληθυσμού(density), που χρησιμοποιείται ως ερμηνευτική μεταβλητή για να μετρήσει την συγκέντρωση δραστηριοτήτων, κάνοντας χρήση της μεθόδου της απλής γραμμικής παλινδρόμησης της μορφής:

$$Y = \beta * X + \varepsilon$$

Όπου,

Y: δείκτες οικονομικής ανάπτυξης

X: ο δείκτης συγκέντρωσης

β : συντελεστής κλίσεως της παλινδρόμησης-δείχνει την μεταβολή του Y όταν το X μεταβάλλεται κατά μια μονάδα και

ε : διαταρακτικός όρος.

Στο παραπάνω διμεταβλητό υπόδειγμα δεν συμπεριελήφθη σταθερός όρος (c_0) για τον λόγο ότι εάν δεν υπάρχει πληθυσμιακή συγκέντρωση, τότε δεν υπάρχει οικονομική ανάπτυξη.

Η βασική ιδέα πάνω στην οποία στηρίχθηκε η μεθοδολογία μας έχει ως εξής: όταν η κλίση της καμπύλης παλινδρόμησης γίνεται πιο απότομη (το β αυξάνεται) μετά την αφαίρεση της κυρίαρχης πόλης (πιο πυκνοκατοικημένης περιφέρειας) τότε συνεπάγεται ότι η κυρίαρχη πόλη μειώνει τον συνολικό οικονομικό δυναμισμό της χώρας και επομένως οι αντιοικονομίες συγκέντρωσης που έχουν αναπτυχθεί είναι μεγαλύτερες των οικονομιών. Πιο αναλυτικά, ως προς την εφαρμογή της μεθόδου τρέξαμε δυο παλινδρομήσεις. Στην πρώτη συμπεριλήφθηκαν όλες οι αστικές περιφέρειες, ενώ στην δεύτερη αφαιρέσαμε την περιφέρεια με την πιο πυκνοκατοικημένη πόλη. Μετά, συγκρίναμε τους συντελεστές της παλινδρόμησης. Εάν ο συντελεστής β_0 από την πρώτη παλινδρόμηση είναι μεγαλύτερος από τον συντελεστή β_1 της δεύτερης παλινδρόμησης ($\beta_0 > \beta_1$) τότε έχουμε ακόμα οικονομίες συγκέντρωσης, δηλαδή η κυρίαρχη πόλη συμβάλλει ακόμα στην ανάπτυξη. Εάν, αντίθετα, ο συντελεστής αυτός από την πρώτη παλινδρόμηση είναι μικρότερος από αυτόν της δεύτερης ($\beta_0 < \beta_1$) τότε κυριαρχούν οι αντιοικονομίες συγκέντρωσης, δηλαδή η κυρίαρχη πόλη δεν συμβάλλει πλέον στην ανάπτυξη της χώρας.

Εδώ θα πρέπει να αναφερθεί ότι η χωρική μονάδα που χρησιμοποιήσαμε είναι τα NUTS 3 όπου υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία. Όλες οι παλινδρομήσεις έχουν διορθωθεί για το πρόβλημα της ετεροσκεδαστικότητας¹. Το οικονομετρικό πρόγραμμα το οποίο χρησιμοποιήσαμε για την πραγματοποίηση των παλινδρομήσεων είναι το Eviews 3.1

¹ Ως ετεροσκεδαστικότητα ορίζεται το πρόβλημα που εμφανίζεται όταν η διακύμανση του διαταρακτικού όρου δεν είναι σταθερή για όλες τις τιμές των ανεξάρτητων μεταβλητών. Οι εκτιμητές OLS δεν είναι B.L.U.E. (Καλύτεροι Γραμμικοί Αμερόληπτοι Εκτιμητές). (Χάλκος, 2006)

Το πόσο καλά προσαρμοσμένο είναι το υπόδειγμα μας (goodness of fit) καθορίζεται από το F-statistic (και το P-value) και το std.error της παλινδρόμησης. Αναφορικά με την πιθανότητα P-value του F, αυτή θα πρέπει να είναι μικρότερη από το α δηλαδή το επίπεδο στατιστικής σημαντικότητας που στην περίπτωση μας το παίρνουμε ίσο με $\alpha=0,1$.

Στην συνέχεια, για να μελετήσουμε το πόσο στατιστικά σημαντικές είναι οι μεταβλητές που χρησιμοποιούμε, πήραμε από τα αποτελέσματα των παλινδρομήσεων το λόγο t (t-ratio) που δείχνει την στατιστική σημαντικότητα της μεταβλητής. Ως εμπειρικός κανόνας για τη στατιστική σημαντικότητα της υπό εξέταση μεταβλητής χρησιμοποιείται η κριτική τιμή (critical value) $|t| \approx 2$.

Τέλος, όσον αφορά το τυπικό σφάλμα, όταν αυτό είναι μικρότερο από το ήμισυ της εκτιμημένης τιμής τότε η συγκεκριμένη παράμετρος είναι στατιστικά σημαντική. Στην περίπτωση του συντελεστή κλίσεως της παλινδρόμησης: αν $s_{b1} < 0,5b_1$, τότε η κλίση είναι στατιστικά σημαντική.

Εδώ θα πρέπει να αναφερθεί ότι για την εκτίμηση της καλής προσαρμογής του υποδείγματος δεν χρησιμοποιήθηκε ο διορθωμένος συντελεστής προσδιορισμού (R^2 -adjusted). Αυτό συμβαίνει γιατί σε υποδείγματα χωρίς σταθερό όρο, όπως το δικό μας, υπάρχει πιθανότητα ο συντελεστής προσδιορισμού να πάρει αρνητική τιμή, κάτι που κάνει την εξέταση της στατιστικής σημαντικότητας μεροληπτική.

3.3 Δεδομένα, δυσκολίες και περιορισμοί

Πρωταρχικό βήμα για την πραγματοποίηση της έρευνας ήταν η συλλογή των δεδομένων που ήταν απαραίτητα για την διεξαγωγή των αποτελεσμάτων. Τα δεδομένα, δηλαδή η πυκνότητα του πληθυσμού (density) και το Α.Ε.Π (GDP) συλλέχθηκαν από την EUROSTAT, τον επίσημο φορέα της Ευρωπαϊκής Ένωσης που περιλαμβάνει στατιστικά στοιχεία για όλες τις χώρες-μέλη.

Στην συλλογή των αποτελεσμάτων παρατηρήθηκαν δυσκολίες γιατί σε πολλές από τις ευρωπαϊκές χώρες, όχι μόνο της ανατολικής Ευρώπης που εντάχθηκαν πρόσφατα, αλλά και σε χώρες όπως η Ισπανία, τα στοιχεία από πολλά έτη ήταν ελλιπή. Για τον λόγο αυτό, η έρευνα περιορίστηκε όσον αφορά το ΑΕΠ στο έτος 2004 και την οικονομική μεγέθυνση στο διάστημα 1995-2004. Εάν το εύρος των στοιχείων ήταν μεγαλύτερο, θα μπορούσαμε να επεκτείνουμε την έρευνα σε διαφορετικές δεκαετίες και να δούμε που εξαντλούνται οι οικονομίες συγκέντρωσης και αρχίζουν οι αντιοικονομίες συγκέντρωσης.

Επιπλέον, εκτός ανάλυσης θέτουμε τις χώρες Λουξεμβούργο, Κύπρο και Μάλτα οι οποίες σε επίπεδο NUTS 3 έχουν μόνο μια περιφέρεια με αποτέλεσμα να μην μπορούμε να εφαρμόσουμε την μέθοδο της απλής γραμμικής παλινδρόμησης σε αυτές.

Τέλος, η έρευνα πραγματοποιήθηκε σε επίπεδο NUTS 3 περιφερειών και όχι σε επίπεδο πόλεων, που ήταν προτιμότερο, για το λόγο ότι δεν υπάρχουν στοιχεία τόσο πυκνότητας πληθυσμού όσο και του ΑΕΠ για τις πόλεις.

3.4 Ανάλυση και αποτελέσματα ανά χώρα

Στο σημείο αυτό θα παρουσιάσουμε τα αποτελέσματα της έρευνας για κάθε χώρα ξεχωριστά, ξεκινώντας από τις χώρες της E.E-15, θα συνεχίσουμε με τα δέκα νέα μέλη που εντάχθηκαν το 2004 και τέλος θα παρουσιάσουμε τα στοιχεία για τις δύο χώρες που προσαρτήθηκαν τελευταίες, την Βουλγαρία και την Ρουμανία.

3.4.1 Χώρες της E.E.-15

➤ Γαλλία

Η πρώτη χώρα που θα αναλύσουμε είναι η Γαλλία, η οποία αποτελεί μια από τις πρώτες χώρες της άλλοτε E.O.K.. Παρατηρώντας τα αποτελέσματα της παλινδρόμησης ανάμεσα στην πυκνότητα του πληθυσμού και την οικονομική μεγέθυνση με την κυρίαρχη πόλη (το Παρίσι με τα προάστιά του) και χωρίς αυτή βλέπουμε ότι ο συντελεστής της κλίσης της ευθείας ($\beta_0=0,24<\beta_1=0,45$) αυξάνεται γεγονός που αποδεικνύει ότι εμφανίζονται αντιοικονομίες συγκέντρωσης δηλαδή η κυρίαρχη πόλη παύει να προσθέτει στην οικονομική μεγέθυνση της χώρας. Το ίδιο αποτέλεσμα έχουμε όταν παλινδρομούμε και την πυκνότητα του πληθυσμού με το ΑΕΠ. Και εδώ ο συντελεστής της κλίσης ($\beta_0=8,61<\beta_1=12,76$) της ευθείας αυξάνεται και επομένως οδηγούμαστε πάλι στο γεγονός ότι υπάρχουν αντιοικονομίες συγκέντρωσης.

➤ Γερμανία

Στην περίπτωση της Γερμανίας, η οποία αποτελεί χώρα χωρισμένη σε ομοσπονδιακά κρατίδια, παρατηρούμε ότι τα εξής: ενώ στην παλινδρόμηση της οικονομικής μεγέθυνσης με την πυκνότητα του πληθυσμού ο συντελεστής β ($\beta_0=\beta_1=0,76$) παραμένει αμετάβλητος όταν η κυρίαρχη πόλη (πόλη με την μεγαλύτερη συγκέντρωση πληθυσμού στην Γερμανία είναι το Μόναχο) που ήταν το

Μόναχο απομακρύνθηκε, στην περίπτωση του ΑΕΠ εμφανίζεται μια μείωση του β ($\beta_0=71,82>\beta_1=71,81$) που οδηγεί στην ύπαρξη ακόμα οικονομιών συγκέντρωσης στην κυρίαρχη πόλη.

➤ *Ιταλία*

Όσον αφορά την Ιταλία, μετά την πραγματοποίηση των παλινδρομήσεων τόσο για την οικονομική μεγέθυνση όσο και το ΑΕΠ με την ύπαρξη και χωρίς την ύπαρξη κυρίαρχης πόλης (στην περίπτωση της Ιταλίας κυρίαρχη πόλη είναι η πρωτεύουσά της, η Ρώμη) είδαμε ότι ο συντελεστής β και στις δύο περιπτώσεις μειώνεται ($\beta_0=15,98>\beta_1=15,95$ και $\beta_0=262,03>\beta_1=261,37$). Αυτό σημαίνει ότι εξακολουθούμε ακόμα να έχουμε οικονομίες συγκέντρωσης στην κυρίαρχη πόλη και την ενεργή συμμετοχή της στην οικονομική ανάπτυξη παρά το γεγονός ότι η Ιταλία αποτελείται από πολλές μεγάλες πόλεις εκτός από την πρωτεύουσα όπως το Μιλάνο και η Νάπολη.

➤ *Ολλανδία*

Το ίδιο φαινόμενο που παρουσιάζει στην ανάλυσή της η Ιταλία εμφανίζει και η Ολλανδία. Ο ρόλος της κυρίαρχης πόλης βλέπουμε ότι εξακολουθεί να είναι ισχυρός και να διατηρούνται οι οικονομίες συγκέντρωσης. Ο συντελεστής β και στην περίπτωση της οικονομικής μεγέθυνσης και σε αυτή του ΑΕΠ μειώνεται ($\beta_0=4,82>\beta_1=4,79$ και $\beta_0=135,20>\beta_1=133,86$) όταν βγάλουμε την κυρίαρχη πόλη (Agglomeratie 's –Gravenhage) πράγμα που δείχνει ότι δεν έχουν εξαντληθεί ακόμα οι οικονομίες συγκέντρωσης για να περάσουμε σε αντιοικονομίες.

➤ *Βέλγιο*

Το Βέλγιο παρουσιάζει μια ανάλυση παρόμοια με αυτή της Γαλλίας. Από την παρατήρηση του β , που αυτό αυξάνεται και στις δύο περιπτώσεις ($\beta_0=0,25<\beta_1=0,39$ και $\beta_0=9,28<\beta_1=11,22$), προκύπτει το συμπέρασμα ότι με την απομάκρυνση της κυρίαρχης πόλης (Βρυξέλλες) εμφανίζονται αντιοικονομίες συγκέντρωσης. Δηλαδή, η κυρίαρχη πόλη συνεισφέρει ελάχιστα στην οικονομική ανάπτυξη της χώρας μιας και οι αντιοικονομίες συγκέντρωσης είναι μεγαλύτερες των οικονομιών.

➤ *Αγγλία*

Στην περίπτωση της Αγγλίας τα πράγματα είναι πολύ διαφορετικά. Μετά την διεξαγωγή της παλινδρόμησης της πυκνότητας του πληθυσμού με την οικονομική μεγέθυνση ο συντελεστής β παρουσίασε αύξηση ($\beta_0=3,94 < \beta_1=3,95$), όταν βγάλαμε την κυρίαρχη πόλη (Inner London). Το γεγονός αυτό δηλώνει ότι η κυρίαρχη πόλη συμβάλλει ολοένα και λιγότερο στην ανάπτυξη και εμφανίζονται αντιοικονομίες συγκέντρωσης. Στην περίπτωση, όμως, της συσχέτισης της πυκνότητας του πληθυσμού με το ΑΕΠ τα αποτελέσματα είναι τελείως διαφορετικά. Ο συντελεστής β μειώνεται ($\beta_0=65,10 > \beta_1=65,06$) με την απομάκρυνση της κυρίαρχης πόλης κάτι που φανερώνει την ύπαρξη ακόμη οικονομιών συγκέντρωσης και την κυρίαρχη πόλη να συνεισφέρει έντονα στην ανάπτυξη.

➤ *Ιρλανδία*

Η Ιρλανδία, στην έρευνά μας, παρουσιάζει τα ίδια αποτελέσματα με την Ιταλία και την Ολλανδία. Και στις δύο περιπτώσεις ο συντελεστής β μειώνεται ($\beta_0=3,00 > \beta_1=2,94$ και $\beta_0=45,37 > \beta_1=45,35$), όταν απομακρύνουμε από την ανάλυση την κυρίαρχη πόλη που εδώ είναι το Δουβλίνο, δηλαδή η πρωτεύουσά της. Η μείωση αυτή του β δηλώνει τη σημαντική συμβολή της πρωτεύουσας στην οικονομική ανάπτυξη γιατί τόσο στην περίπτωση της οικονομικής μεγέθυνσης όσο και σε αυτή του ΑΕΠ οι οικονομίες συγκέντρωσης δεν έχουν εξαντληθεί. Προκύπτει, λοιπόν, ότι στην οικονομική ανάπτυξη της Ιρλανδίας, που προήλθε μετά την ένταξή της στην Ευρωπαϊκή Ένωση, συνέβαλλε σημαντικά η πρωτεύουσα που αυτή συγκέντρωσε όλες τις οικονομικές δραστηριότητες.

➤ *Δανία*

Η Δανία, αντίθετα με την Ιρλανδία, εμφανίζει στην ανάλυσή μας αντιοικονομίες συγκέντρωσης. Η συσχέτιση και των δύο εξαρτημένων μεταβλητών (της οικονομικής μεγέθυνσης και του Α.Ε.Π) με την πυκνότητα του πληθυσμού μας έδωσε τον συντελεστή της κλίσης β να αυξάνεται, γεγονός που δείχνει ότι η κυρίαρχη πόλη, (δηλαδή η πρωτεύουσα της Δανίας η Κοπεγχάγη) συμβάλλει ολοένα και λιγότερο στην οικονομική ανάπτυξη. Εδώ, θα πρέπει να σημειωθεί ότι η αύξηση του συντελεστή β και στις δυο περιπτώσεις είναι αρκετά μεγάλη ($\beta_0=6,23 < \beta_1=25,01$ και $\beta_0=0,20 < \beta_1=0,95$).

➤ *Ελλάδα*

Η χώρα μας, στην ανάλυση που πραγματοποιήθηκε, εμφανίζει αντιοικονομίες συγκέντρωσης με μια μικρή αύξηση του β πολύ μικρή στην περίπτωση της οικονομικής μεγέθυνσης ($\beta_0=3,77$ και $\beta_1=3,78$) και λίγο πιο μεγάλη στην περίπτωση του ΑΕΠ ($\beta_0=67,71$ και $\beta_1=67,81$). Είναι λοιπόν εμφανές ότι με την απαλοιφή της Αττικής από τις συσχετίσεις, έχουμε περισσότερες αντιοικονομίες συγκέντρωσης από οικονομίες και μείωση της συμβολή της πρωτεύουσας στην οικονομική ανάπτυξη. Βλέπουμε, δηλαδή, ότι στον ελλαδικό χώρο υπάρχουν και άλλες σημαντικές πόλεις που συνεισφέρουν οικονομικά στην ευημερία. Εδώ, θα πρέπει να αναφέρουμε ότι επειδή η μελέτη γίνεται σε επίπεδο NUTS 3 η Αττική και η Βοιωτία, που περιλαμβάνει τις περισσότερες βιομηχανικές δραστηριότητες της Αττικής, λαμβάνονται ξεχωριστά και για τον λόγο αυτό έχουμε το αποτέλεσμα αυτό.

➤ *Ισπανία*

Όπως και στην Αγγλία, έτσι και στην Ισπανία οι αντιοικονομίες συγκέντρωσης είναι αυξημένες και περισσότερες από τις οικονομίες συγκέντρωσης. Αυτό προκύπτει τόσο από τη συσχέτιση ανάμεσα στην πυκνότητα του πληθυσμού με την οικονομική μεγέθυνση όσο και με το ΑΕΠ. Ο συντελεστής β και στις δυο περιπτώσεις αυξάνεται ($\beta_0=1341,79 < \beta_1=1373,03$ και $\beta_0=67,88 < \beta_1=69,43$). Επομένως η κυρίαρχη πόλη (Μαδρίτη) προσφέρει πλέον όλο και λιγότερο στην οικονομική ανάπτυξη και νέες περιφέρειες εμφανίζονται να λαμβάνουν σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη.

➤ *Πορτογαλία*

Η Πορτογαλία, όσον αφορά την οικονομική μεγέθυνση, δεν παρουσιάζει καμιά μεταβολή στον συντελεστή β ($\beta_0=\beta_1=0,76$) ενώ στην περίπτωση της παλινδρόμησης την πυκνότητας του πληθυσμού με το ΑΕΠ βλέπουμε ότι αυτός αυξάνεται ($\beta_0=19,23 < \beta_1=19,32$). Στην πρώτη περίπτωση, οι οικονομίες συγκέντρωσης τείνουν σε ένα ανώτατο σημείο αλλά δεν έχουν μετατραπεί ακόμη σε αντιοικονομίες συγκέντρωσης. Αντίθετα, στην περίπτωση του ΑΕΠ ο συντελεστής της κλίσης αυξάνεται με αποτέλεσμα να οδηγούμαστε σε αντιοικονομίες συγκέντρωσης και την κυρίαρχη πόλη (Λισσαβόνα) να συμβάλλει με λιγότερο έντονους ρυθμούς στην οικονομική ανάπτυξη.

➤ *Αυστρία*

Στην περίπτωση της Αυστρίας, η συσχέτιση της πυκνότητας του πληθυσμού με την οικονομική μεγέθυνση δεν δίνει καμιά μεταβολή στον συντελεστή β ($\beta_0=\beta_1=0,36$), όπως και στην περίπτωση της Πορτογαλίας, ενώ η συσχέτιση με το ΑΕΠ δίνει μια μείωση του συντελεστή β ($\beta_0=16,90>\beta_1=16,87$). Αυτό μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η κυρίαρχη πόλη παρουσιάζει περισσότερες οικονομίες συγκέντρωσης από αντιοικονομίες. Επομένως, προκύπτει το συμπέρασμα ότι η κυρίαρχη πόλη, που εδώ είναι η πρωτεύουσα της χώρας, η Βιέννη, συμβάλλει σημαντικά στην οικονομική ανάπτυξη.

➤ *Φινλανδία*

Αύξηση παρουσιάζεται στους συντελεστές β ($\beta_0=9,61<\beta_1=9,65$ και $\beta_0=240,99<\beta_1=241,98$) της Φινλανδίας και στις δυο περιπτώσεις με την απαλοιφή από την ανάλυση της κυρίαρχης πόλης που είναι η περιφέρεια του Ελσίνκι. Εδώ συναντάμε δηλαδή αντιοικονομίες συγκέντρωσης για την πρωτεύουσα, δηλαδή όλο και λιγότερη συμβολής της πρωτεύουσας στην οικονομική ανάπτυξη.

➤ *Σουηδία*

Η Σουηδία αποτελεί κλασσικό παράδειγμα οικονομιών συγκέντρωσης. Τόσο στην πρώτη περίπτωση (συσχέτιση ανάμεσα στην πυκνότητα του πληθυσμού και την οικονομική μεγέθυνση) όσο και στην δεύτερη (συσχέτιση της πληθυσμιακής πυκνότητας με το ΑΕΠ) ο συντελεστής της κλίσης της ευθείας β μειώνεται ($\beta_0=10,46>\beta_1=8,79$ και $\beta_0=277,78>\beta_1=270,95$) με αποτέλεσμα η Στοκχόλμη να συμβάλλει σημαντικά στην οικονομική ανάπτυξη. Παρατηρούμε εδώ ότι η μείωση των συντελεστών είναι σημαντική πράγμα που δείχνει τον σημαντικό ρόλο της πρωτεύουσας στην ευημερία της χώρας.

3.4.2 Νέα κράτη-μέλη

➤ *Ουγγαρία*

Η Ουγγαρία παρουσιάζει σημαντικό ενδιαφέρον λόγω του ότι οι συντελεστές της κλίσης β ($\beta_0=5,43<\beta_1=19,36$ και $\beta_0=91,23<\beta_1=300,67$) αυξάνονται και η αύξηση αυτή είναι σημαντική. Άρα συμπεραίνουμε πως η Βουδαπέστη παρουσιάζει περισσότερες αντιοικονομίες συγκέντρωσης από οικονομίες τόσο στην περίπτωση

της οικονομικής μεγέθυνσης όσο και στην περίπτωση του ΑΕΠ πράγμα που σημαίνει ότι η κυρίαρχη πόλη

➤ *Τσεχία*

Όπως και η Ουγγαρία, έτσι και η Τσεχία εμφανίζει αντιοικονομίες συγκέντρωσης όταν από την ανάλυση αφαιρέσουμε την κυρίαρχη πόλη που είναι η Πράγα. Και εδώ, η αύξηση που παρουσιάζει ο συντελεστής β και στις δύο περιπτώσεις είναι σημαντική ($\beta_0=0,56 < \beta_1=1,89$ και $\beta_0=9,32 < \beta_1=27,47$) με αποτέλεσμα να παρουσιάζονται αντιοικονομίες συγκέντρωσης και την Πράγα να συμβάλλει σημαντικά στην οικονομική ανάπτυξη της χώρας.

➤ *Σλοβακία*

Η Σλοβακία παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον ως προς τα αποτελέσματά της. Από την μια πλευρά, η παλινδρόμηση ανάμεσα στην πληθυσμιακή πυκνότητα και την οικονομική μεγέθυνση δίνει αύξηση του συντελεστή β ($\beta_0=17,28 < \beta_1=17,83$) και συνεπώς συμπεραίνουμε ύπαρξη αντιοικονομιών συγκέντρωσης για την κυρίαρχη πόλη (Μπρατισλάβα). Αντίθετα, η συσχέτιση της πληθυσμιακής πυκνότητας με το ΑΕΠ δίνει μείωση του συντελεστή β ($\beta_0=286,41 > \beta_1=278,38$) και επομένως ύπαρξη οικονομιών συγκέντρωσης.

➤ *Σλοβενία*

Ένα κλασσικό παράδειγμα οικονομιών συγκέντρωσης αποτελεί η Σλοβενία. Παρατηρώντας την πορεία του συντελεστή β βλέπουμε ότι αυτός και στις δυο περιπτώσεις μειώνεται επομένως η κυρίαρχη πόλη, λόγω των οικονομιών συγκέντρωσης, συμβάλλει στην ανάπτυξη της χώρας. Σημαντικό είναι εδώ να αναφερθεί ότι η μείωση του β είναι μεγάλη ($\beta_0=9,86 > \beta_1=5,96$ και $\beta_0=232,99 > \beta_1=148,35$).

➤ *Εσθονία*

Όπως και η Σλοβενία έτσι και η Εσθονία εμφανίζει οικονομίες συγκέντρωσης. Τα αποτελέσματα της ανάλυσης έδειξαν ότι και στις δύο περιπτώσεις (της οικονομικής μεγέθυνσης και του ΑΕΠ) ο συντελεστής β μειώνεται σημαντικά ($\beta_0=3,06 > \beta_1=1,64$ και $\beta_0=42,80 > \beta_1=25,85$) πράγμα που σημαίνει ότι η

κυρίαρχη πόλη, το Ταλίν, συμβάλλει σημαντικά στην ανάπτυξη και οικονομική ευημερία της χώρας.

➤ *Λετονία*

Όμοια αποτελέσματα όπως αυτά την ανάλυσης της Λετονίας δεν παρατηρήθηκαν σε καμία άλλη χώρα παρά μόνον στη Βουλγαρία. Μετά από τις συσχετίσεις που έγιναν ανάμεσα στην ανεξάρτητη και τις εξαρτημένες μεταβλητές ο συντελεστής β της κλίσης προέκυψε και στις δυο περιπτώσεις αμετάβλητος ($\beta_0=\beta_1=0,16$ και $\beta_0=\beta_1=2,28$) πράγμα που σημαίνει ότι οι οικονομίες συγκέντρωσης έχουν φτάσει στο μέγιστο σημείο και οι οικονομίες συγκέντρωσης ισούνται με τις αντιοικονομίες.

➤ *Λιθουανία*

Η Λιθουανία αποτελεί κλασσικό παράδειγμα χώρας η οποία εμφανίζει οικονομίες συγκέντρωσης και ο ρόλος της μητρόπολης είναι ακόμη ισχυρός. Ο συντελεστής παλινδρόμησης και στις δυο περιπτώσεις μειώνεται αλλά όχι σημαντικά ($\beta_0=2,10>\beta_1=1,83$ και $\beta_0=14,84>\beta_1=14,56$). Επομένως, στη χώρα αυτή η κυρίαρχη πόλη (Βίνιους) συμβάλλει ακόμα στην οικονομική ανάπτυξη.

➤ *Πολωνία*

Αναφορικά με την Πολωνία, η μελέτη έδειξε ότι η χώρα αυτή αποτελεί μέρος των χωρών εκείνων που εμφανίζουν αντιοικονομίες συγκέντρωσης και στις δύο περιπτώσεις συσχετίσεων. Τόσο στην περίπτωση της οικονομικής μεγέθυνσης όσο και σε αυτή του ΑΕΠ ο συντελεστής β αυξήθηκε ($\beta_0=2,54<\beta_1=2,64$ και $\beta_0=43,07<\beta_1=44,17$). Επομένως, αυτό που προκύπτει είναι ότι Βαρσοβία, ως κυρίαρχη πόλη, δεν προσδίδει τα μέγιστα στην ανάπτυξη και οικονομική ευημερία της χώρας.

➤ *Βουλγαρία*

Η Βουλγαρία, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, αποτελεί μαζί με την Λετονία τις χώρες όπου δεν παρατηρείται καμιά μεταβολή του συντελεστή β ($\beta_0=\beta_1=0,39$ και $\beta_0=\beta_1=6,93$). Επομένως, η κυρίαρχη πόλη, η Σόφια, συμβάλλει ακόμα στην ανάπτυξη αλλά ελάχιστα. Οι οικονομίες συγκέντρωσης πλησιάζουν το μέγιστο σημείο αλλά δεν έχουν ακόμα μετατραπεί σε αντιοικονομίες συγκέντρωσης.

➤ *Ρουμανία*

Η τελευταία χώρα που συμπεριλήφθηκε στην ανάλυσή μας είναι η Ρουμανία. Εδώ έχουμε τα ίδια αποτελέσματα με την Γερμανία και την Αυστρία, δηλαδή στην πρώτη περίπτωση ο συντελεστής β παραμένει αμετάβλητος ($\beta_0=\beta_1=0,89$) ενώ στην δεύτερη μειώνεται ($\beta_0=13,25>\beta_1=13,23$). Αυτό ερμηνεύεται ως εξής: στην πρώτη περίπτωση η κυρίαρχη πόλη, το Βουκουρέστι, συνεισφέρει ελάχιστα στην οικονομική ανάπτυξη ενώ στην δεύτερη, δηλαδή στο ΑΕΠ, συμβάλλει σημαντικά δηλαδή έχουμε οικονομίες συγκέντρωσης.

3.5 Συγκεντρωτικά αποτελέσματα

Στην ανάλυση που έγινε στην παραπάνω ενότητα παρουσιάστηκαν τα αποτελέσματα ανά χώρα. Στην ενότητα αυτή θα δώσουμε τα συγκεντρωτικά αποτελέσματα και επιπλέον θα τονιστούν κάποια συνολικά συμπεράσματα τα οποία παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον.

Ο πίνακας που ακολουθεί δίνει αρχικά, για το σύνολο των χωρών, τους συντελεστές της κλίσης β , πριν και μετά την απαλοιφή της κυρίαρχης πόλης, τόσο για την οικονομική μεγέθυνση όσο και για το ΑΕΠ, όπως αυτοί υπολογίστηκαν και στη συνέχεια δείχνει την μεταβολή τους καθώς και εάν τελικά κυριαρχούν ή όχι αντιοικονομίες συγκέντρωσης.

Όπως μπορεί να παρατηρήσει κανείς, υπάρχουν χώρες όπου η μεταβολή του συντελεστή β στην πρώτη περίπτωση (της οικονομικής μεγέθυνσης) διαφέρει από αυτή της δεύτερης περίπτωσης (του ΑΕΠ). Για παράδειγμα, στην Γερμανία, την Αυστρία και την Ρουμανία ενώ αρχικά στην περίπτωση της οικονομικής μεγέθυνσης ο συντελεστής β μένει αμετάβλητος, στη συνέχεια μειώνεται. Στην Αγγλία και τη Σλοβακία, ενώ για την οικονομική μεγέθυνση ο συντελεστής β είναι θετικός, στην περίπτωση του ΑΕΠ γίνεται αρνητικός. Για την Πορτογαλία, στην περίπτωση της οικονομικής μεγέθυνσης ο συντελεστής β μένει αμετάβλητος ενώ για το Α.Ε.Π αυτός αυξάνεται. Τέλος, όσον αφορά την Λετονία και την Βουλγαρία, ο συντελεστής β μένει αμετάβλητος τόσο για την οικονομική μεγέθυνση όσο και το ΑΕΠ.

Επίσης, χώρες όπως η Βουλγαρία, η Ρουμανία και η Λετονία που ανήκουν στις χώρες τις Ανατολικής Ευρώπης και που μέχρι πριν από λίγα χρόνια ακολουθούσαν το σοσιαλιστικό σύστημα σχεδιασμού που επέβαλε πιο ισόρροπα αστικά συστήματα δεν παρουσιάζουν μείωση του συντελεστή β όπως θα περίμενε κανείς, αλλά το β μένει σταθερό. Αυτό δείχνει ότι οι οικονομίες συγκέντρωσης των

μητροπόλεων τους πλησιάζουν το μέγιστο και τείνουν να κορεστούν. Ακόμα, σημαντικός είναι ο αριθμός των χωρών της Ανατολικής Ευρώπης που παρουσιάζουν αντιοικονομίες συγκέντρωσης όπως η Ουγγαρία, η Πολωνία, η Τσεχία και η Σλοβακία.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1:Μεταβολή του συντελεστή β και ύπαρξη αντιοικονομιών συγκέντρωσης για το σύνολο των χωρών.

	Growth(1995-2004)				GDP			
Χώρες	Με κυρίαρχη πόλη(β_0)	Χωρίς κυρίαρχη πόλη(β_1)	Μεταβ. του β	Ύπαρξη ΑΣ	Με την κυρίαρχη πόλη(β_0)	Χωρίς την κυρίαρχη πόλη(β_1)	Μεταβ. του β	Ύπαρξη ΑΣ
Ελλάδα	3,77(7,02) ²	3,78(7,08)	+	NAI	67,71(8,66)	67,81(8,73)	+	NAI
Βέλγιο	0,25(12,47)	0,39(8,45)	+	NAI	9,28(15,00)	11,22(7,22)	+	NAI
Γαλλία	0,24(4,70)	0,45(6,63)	+	NAI	8,61(12,60)	13,26(7,53)	+	NAI
Δανία	0,20(5,90)	0,96(5,15)	+	NAI	6,23(5,91)	25,01(4,83)	+	NAI
Ισπανία	67,88(5,38)	69,43(5,44)	+	NAI	1341,79(5,53)	1373,03(5,62)	+	NAI
Ουγγαρία	5,43(21,70)	19,36(6,94)	+	NAI	91,23(24,40)	300,67(10,66)	+	NAI
Πολωνία	2,54(3,26)	2,64(3,14)	+	NAI	43,07(3,13)	44,17(2,93)	+	NAI
Τσεχία	0,56(6,25)	1,89(6,12)	+	NAI	9,32(5,88)	27,47(3,96)	+	NAI
Φινλανδία	9,6(15,90)	9,65(15,86)	+	NAI	240,99(16,24)	241,98(16,23)	+	NAI
Αγγλία	3,94(4,98)	3,95(4,98)	+	NAI	65,10(4,98)	65,06(4,98)	-	OXI
Σλοβακία	17,28(16,83)	17,83(11,56)	+	NAI	286,41(9,00)	278,38(5,73)	-	OXI
Πορτογαλία	0,76(2,68)	0,76(8,76)	=	K.M. ³	19,23(3,12)	19,32(3,08)	+	NAI
Βουλγαρία	0,39(25,63)	0,39(25,26)	=	K.M.	6,93(22,23)	6,93(22,14)	=	K.M.
Λετονία	0,16(8,83)	0,16(8,36)	=	K.M.	2,28(7,21)	2,28(6,81)	=	K.M.
Αυστρία	0,36(15,01)	0,36(15,53)	=	K.M.	16,90(17,13)	16,87(17,45)	-	OXI
Γερμανία	0,76(4,61)	0,76(4,61)	=	K.M.	71,82(6,37)	71,81(6,37)	-	OXI
Ρουμανία	0,89(11,56)	0,89(12,66)	=	K.M.	13,25(9,43)	13,23(23,94)	-	OXI
Ιταλία	15,98(3,30)	15,95(3,29)	-	OXI	262,03(3,69)	261,37(3,69)	-	OXI

² Ο όρος σε παρένθεση δίπλα στο β είναι το t-statistic.

³ Με τον όρο K.M. εννοούμε ότι δεν πραγματοποιείται καμιά μεταβολή στον συντελεστή β .

Ιρλανδία	3,00(4,30)	2,94(6,52)	-	OXI	45,37(6,84)	45,35(6,33)	-	OXI
Ολλανδία	4,82(3,98)	4,79(3,86)	-	OXI	135,20(4,28)	133,86(4,14)	-	OXI
Σουηδία	10,46(11,98)	8,79(5,53)	-	OXI	277,78(10,77)	270,95(5,55)	-	OXI
Λιθουανία	2,10(1,47)	1,83(2,63)	-	OXI	14,84(1,47)	14,56(1,37)	-	OXI
Εσθονία	3,06(6,27)	1,64(2,03)	-	OXI	42,79(6,94)	25,85(2,14)	-	OXI
Σλοβενία	9,86(2,70)	5,94(3,19)	-	OXI	232,99(2,89)	148,35(3,31)	-	OXI

Πηγή: Ίδια επεξεργασία

Στη συνέχεια, παραθέτονται οι παρακάτω δύο πίνακες οι οποίοι παρουσιάζουν στο σύνολο των χωρών, ο πρώτος για την οικονομική μεγέθυνση και ο δεύτερος για το ΑΕΠ, το μέγεθος του δείγματος για κάθε χώρα (N), το F-statistic την πιθανότητα P-value και το τυπικό σφάλμα, πριν και μετά την απαλοιφή της κυρίαρχης πόλης.

Στην αρχή του πίνακα 2, τοποθετούνται οι χώρες που παρουσιάζουν αύξηση του συντελεστή β(εδώ βάζουμε πρώτα την Ελλάδα) με πρώτες τις χώρες της Δυτικής Ευρώπης και μετά της Ανατολικής αλφαβητικά. Οι χώρες όπως το Βέλγιο, η Δανία, η Τσεχία, και η Φινλανδία, που εμφανίζουν πρόβλημα στατιστικής σημαντικότητας των μεταβλητών, λόγω του μικρού μεγέθους τους και του μικρού δείγματος των περιφερειών NUTS 3 που διαθέτουν εμποδίζοντας έτσι την εγκυρότερη ανάλυση των αποτελεσμάτων, σημειώνονται με γκρι χρώμα. Στην συνέχεια τοποθετούνται οι χώρες που διατηρούν αμετάβλητο το β και τέλος μπαίνουν οι χώρες στις οποίες το β μικραίνει μετά την αφαίρεση της κυρίαρχης πόλης.

Κάτι το οποίο θα πρέπει να τονιστεί εδώ είναι ότι οι χώρες που δεν δίνουν στατιστικά σημαντικά υποδείγματα είναι χώρες της Σκανδιναβίας (Φινλανδία, Σουηδία), της Βαλτικής (Εσθονία, Λετονία, Λιθουανία), της Ανατολικής Ευρώπης (Τσεχία, Σλοβακία, Βουλγαρία, Ρουμανία) και κάποιες μικρές χώρες της Δυτικής Ευρώπης όπως η Δανία, το Βέλγιο και η Ιρλανδία. Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, οι χώρες αυτές είναι πολύ μικρές σε έκταση και ο αριθμός των περιφερειών τους είναι πολύ μικρός γι' αυτό και οι παλινδρομήσεις παρουσιάζουν προβλήματα προσαρμογής του μοντέλου.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2: Έλεγχος στατιστικής σημαντικότητας για την οικονομική μεγέθυνση.

Χώρες	N	GROWTH							
		(με κυρίαρχη πόλη)				(χωρίς κυρίαρχη πόλη)			
		β	F	P(f)	Std error	β	F	P(f)	Std error
Ελλάδα	51	3,77	133,26	0,00	0,54	3,78	129,60	0,00	0,53
Βέλγιο	43	0,25	2,21	0,12	0,02	0,39	2,38	0,11	0,05
Δανία	15	0,20	37,58	0,00	0,04	0,95	0,04	0,96	0,19
Γαλλία	100	0,24	22,12	0,00	0,05	0,45	25,35	0,00	0,07
Ισπανία	50	67,88	46,10	0,00	12,61	69,43	37,34	0,00	12,75
Ουγγαρία	20	5,43	13,60	0,00	0,25	19,36	50,04	0,00	2,79
Πολωνία	45	2,54	17,05	0,00	0,78	2,64	17,28	0,00	0,84
Τσεχία	14	0,56	0,20	0,82	0,09	1,89	0,91	0,43	0,31
Φινλανδία	20	9,61	1,47	0,26	0,60	9,65	1,40	0,28	0,61
Αγγλία	133	3,94	58,04	0,00	0,79	3,95	57,78	0,00	0,79
Σλοβακία	8	17,28	0,78	0,51	1,03	17,83	8,11	0,040	1,54
Πορτογαλία	30	0,76	288,35	0,00	0,28	0,76	296,91	0,00	0,29
Βουλγαρία	28	0,39	0,46	0,64	0,02	0,39	0,36	0,70	0,02
Λετονία	6	0,16	0,94	0,48	0,02	0,16	0,94	0,52	0,02
Αυστρία	35	0,36	10,86	0,00	0,02	0,36	33,68	0,00	0,02
Γερμανία	439	0,76	32,36	0,00	0,17	0,76	32,28	0,00	0,17
Ρουμανία	42	0,89	0,64	0,53	0,08	0,89	2,78	0,08	0,07
Ιταλία	103	15,98	24,62	0,00	4,84	15,95	24,30	0,00	4,84
Ιρλανδία	8	3,00	0,18	0,84	0,70	2,94	1,22	0,39	0,45
Ολλανδία	40	4,82	6,67	0,00	1,21	4,79	6,97	0,00	1,24
Σουηδία	21	10,46	2,63	0,09	0,87	8,79	1,82	0,19	1,59
Λιθουανία	10	2,10	1,40	0,31	1,43	1,83	1,41	0,32	0,70
Εσθονία	5	3,06	25,22	0,04	0,49	1,64	7,49	0,25	0,81
Σλοβενία	12	9,86	29,48	0,00	3,65	5,96	37,50	0,00	1,87

Πηγή: Ίδια επεξεργασία

Με τον ίδιο τρόπο τοποθετούνται και οι χώρες στον πίνακα 3. Και εδώ, στην αρχή του πίνακα τοποθετούμε τις χώρες που αυξάνουν το β και εμφανίζουν αντιοικονομίες συγκέντρωσης, στην συνέχεια της χώρες που διατηρούν τον συντελεστή β σταθερό και τέλος μπαίνουν οι χώρες που το β μειώνεται και επομένως παρουσιάζουν αντιοικονομίες συγκέντρωσης. Όπως και στον πίνακα 2, οι χώρες που εμφάνιζαν P-value μικρότερο του επιπέδου στατιστικής σημαντικότητας α σημειώνονται με γκρι χρώμα μιας και οι παλινδρομήσεις παρουσιάζουν προβλήματα προσαρμογής των μοντέλων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3: Έλεγχος στατιστικής σημαντικότητας του ΑΕΠ.

Χώρες	GDP							
	(με κυρίαρχη πόλη)				(χωρίς κυρίαρχη πόλη)			
	β	F	P(f)	Std error	β	F	Std error	P(f)
Ελλάδα	67,71	36,91	0,00	7,82	67,81	35,71	7,77	0,00
Βέλγιο	9,28	1,54	0,23	0,62	11,22	2,61	1,55	0,09
Γαλλία	8,61	2,23	0,11	0,68	12,76	13,79	1,69	0,00
Δανία	6,22	10,7	0,01	1,05	25,01	0,82	5,18	0,49
Ισπανία	1341,79	66,89	0,00	242,55	1373,03	49,84	244,45	0,00
Πολωνία	43,07	3,79	0,03	13,78	44,17	4,37	15,05	0,02
Ουγγαρία	91,23	12,49	0,00	3,74	300,67	6,97	29,88	0,01
Τσεχία	9,32	0,18	0,84	1,59	27,47	0,39	6,93	0,69
Φινλανδία	240,99	0,85	0,44	14,80	241,98	0,85	14,91	0,45
Πορτογαλία	19,23	83,04	0,00	6,16	19,32	88,27	6,27	0,00
Βουλγαρία	6,93	0,53	0,60	0,31	6,93	0,54	0,31	0,59
Λετονία	2,28	0,89	0,49	0,32	2,28	0,92	0,33	0,52
Αγγλία	65,10	53,58	0,00	13,06	65,06	53,15	13,07	0,00
Αυστρία	16,90	9,60	0,00	0,99	16,87	28,47	0,97	0,00
Γερμανία	71,82	110,27	0,00	11,27	71,81	110,00	11,27	0,00
Ιταλία	262,03	8,60	0,00	70,94	261,37	80,50	70,79	0,00
Ολλανδία	135,20	8,34	0,00	31,57	133,86	8,69	32,30	0,00
Σλοβενία	232,99	26,75	0,00	80,75	148,35	15,02	44,87	0,00
Ρουμανία	13,25	3,00	0,06	1,41	13,23	4,70	0,55	0,02
Εσθονία	42,79	59,78	0,02	6,17	25,85	7,46	12,05	0,25
Ιρλανδία	45,37	0,73	0,53	6,63	45,35	1,38	7,16	0,35
Λιθουανία	14,84	0,82	0,48	10,09	14,56	1,25	10,63	0,35
Σλοβακία	286,41	0,15	0,86	31,81	278,38	0,25	18,57	0,79
Σουηδία	277,78	1,83	0,19	25,78	270,95	1,72	48,83	0,21

Πηγή: Ίδια επεξεργασία

Επιπλέον, ένα ακόμα σημείο το οποίο ερευνήθηκε στην εργασία αυτή είναι ο λόγος της πυκνότητας της κυρίαρχης πόλης προς την πυκνότητα της χώρας τόσο στην περίπτωση της οικονομικής μεγέθυνσης (πίνακας 4) όσο και στην περίπτωση του ΑΕΠ (πίνακας 5). Αυτό γίνεται για να εξετάσουμε αν η υπερμεγέθη συγκέντρωση πληθυσμού της μητρόπολης συμβαδίζει με την εμφάνιση αντιοικονομιών συγκέντρωσης.

Ερμηνεύοντας τα αποτελέσματα που παίρνουμε από την ανάλυση του πίνακα 4, προκύπτει το συμπέρασμα ότι οι χώρες με τον μεγαλύτερο μέσο όρο πληθυσμιακής πυκνότητας είναι αυτές στις οποίες εμφανίζονται αντιοικονομίες συγκέντρωσης (M.O.=41,66). Υψηλός μέσος όρος, αλλά μικρότερος από αυτόν των χωρών με αύξηση του συντελεστή β (M.O.₁=41,66>M.O.₂=40,9), παρατηρείται και στις χώρες

όπου ο συντελεστής β δεν μεταβάλλεται και οι οικονομίες συγκέντρωσης εξισορροπούνται από τις αντιοικονομίες που αναπτύσσονται χωρίς όμως να υπερισχύουν οι δεύτερες. Τέλος, ο μέσος όρος των χωρών που ο συντελεστής β μειώνεται έχει πολύ μικρή τιμή η οποία απέχει σημαντικά από τον μέσο όρο των δύο προηγούμενων περιπτώσεων ($M.O._3=7,37$). Το μικρό αυτό αποτέλεσμα ίσως οφείλεται στο γεγονός ότι στον υπολογισμό του $M.O$ συμπεριλαμβάνονται χώρες οι οποίες είναι μικρές σε έκταση και το δείγμα των περιφερειών τους δεν είναι αντιπροσωπευτικό.

Αρα συμπεραίνουμε συνολικά ότι υψηλή πληθυσμιακή πυκνότητα (40 φορές μεγαλύτερη από τον μέσο όρο της χώρας) είναι πιθανόν να συνδυαστεί από υψηλές αντιοικονομίες συγκέντρωσης.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4: Λόγος πυκνοτήτων στην περίπτωση της οικονομικής μεγέθυνσης.

Λόγος πυκνοτήτων $d_{\text{πρωτ}}/d_{\text{χωρ}}$ (στην περίπτωση της οικονομικής μεγέθυνσης)					
Χώρες με αύξηση του β (στην περ. του growth)	Υπολογισμός $d_{\text{πρωτ}}/d_{\text{χωρ}}$	Χώρες χωρίς μεταβολή του β (στην περ. του growth)	Υπολογισμός $d_{\text{πρωτ}}/d_{\text{χωρ}}$	Χώρες με μείωση του β (στην περ. του growth)	Υπολογισμός $d_{\text{πρωτ}}/d_{\text{χωρ}}$
Γαλλία	211,40	Ρουμανία	89,32	Ιρλανδία	21,05
Αγγλία	78,05	Λετονία	77,23	Σουηδία	13,08
Δανία	48,82	Αυστρία	40,95	Ολλανδία	6,34
Ουγγαρία	29,84	Γερμανία	17,40	Εσθονία	3,87
Τσεχία	18,22	Βουλγαρία	12,42	Ιταλία	3,63
Βέλγιο	18,14	Πορτογαλία	8,31	Σλοβενία	1,96
Πολωνία	17,96			Λιθουανία	1,64
Ελλάδα	12,29				
Φινλανδία	12,26				
Ισπανία	8,46				
Σλοβακία	2,66				
M.O.₁=41,66		M.O.₂=40,90		M.O.₃=7,37	

Πηγή: Ίδια επεξεργασία

Όσον αφορά τώρα τον επόμενο πίνακα που παραθέτεται και αφορά το ΑΕΠ, προκύπτουν τα εξής συμπεράσματα: και στην περίπτωση αυτή, ο μέσος όρος της πυκνότητας του πληθυσμού των χωρών που αυξάνεται ο συντελεστής τους β είναι μεγαλύτερος από αυτόν των χωρών που ο συντελεστής τους μειώνεται. Εδώ, βέβαια, η διαφορά είναι μικρότερη ($M.O._4=38,57 > M.O._6=23,33$). Εκείνο που είναι αξιοπρόσεκτο είναι ο μέσος όρος των χωρών που δεν μεταβάλλουν τον συντελεστή β

παρουσιάζει τιμή που είναι μεγαλύτερη και από τις δυο άλλες περιπτώσεις ($M.O._5=44,83 > M.O._4=38,57 > O._6=23,33$). Αυτό ερμηνεύεται από το γεγονός της ύπαρξης μόνο δυο χωρών σε αυτή την κατηγορία. Μάλιστα, ο μεγαλύτερος λόγος πυκνοτήτων παρατηρείται στην Λετονία όπου να θυμίσουμε ότι η χώρα αυτή έχει πολύ μικρό αριθμό περιφερειών και τα πιθανά αποτελέσματα των παλινδρομήσεων να είναι επηρεασμένα.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5: Λόγος πυκνοτήτων στην περίπτωση του ΑΕΠ.

Λόγος πυκνοτήτων $d_{\text{πρωτ}}/d_{\text{χωρ}}$ (στην περίπτωση του ΑΕΠ)					
Χώρες με αύξηση του β (στην περ. του gdp)	Υπολογισμός $d_{\text{πρωτ}}/d_{\text{χωρ}}$	Χώρες χωρίς μεταβολή του β(στην περ. του gdp)	Υπολογισμός $d_{\text{πρωτ}}/d_{\text{χωρ}}$	Χώρες με μείωση του β(στην περ. του gdp)	Υπολογισμός $d_{\text{πρωτ}}/d_{\text{χωρ}}$
Γαλλία	211.40	Λετονία	77,23	Ρουμανία	89,32
Δανία	48.82	Βουλγαρία	12,42	Αγγλία	78,05
Ουγγαρία	29.84			Αυστρία	40,93
Τσεχία	18.22			Ιρλανδία	21,05
Βέλγιο	18.14			Γερμανία	17,4
Πολωνία	17.96			Σουηδία	13,08
Ελλάδα	12.29			Ολλανδία	6,34
Φινλανδία	12.26			Εσθονία	3,87
Ισπανία	8.46			Ιταλία	3,63
Πορτογαλία	8.31			Σλοβακία	2,66
				Σλοβενία	1,96
				Λιθουανία	1,64
M.O._4=38,57		M.O._5=44,83		M.O._6=23,33	

Πηγή: Ίδια επεξεργασία

3.6 Συμπεράσματα

Στο παρόν κεφάλαιο της εργασίας παρουσιάστηκε η εμπειρική διερεύνηση των αντιοικονομιών συγκέντρωσης στις χώρες της Ευρώπη. Αρχικά, περιγράφηκε η μεθοδολογία η οποία ακολουθήθηκε για την έρευνα, παρουσιάστηκαν τα δεδομένα που χρησιμοποιήθηκαν, καταγράφηκαν οι δυσκολίες που προέκυψαν κατά την εκτέλεση της εργασίας και παράλληλα εντοπίστηκαν οι περιορισμοί που συναντήσαμε. Στην συνέχεια, παρουσιάσαμε την ανάλυση και τα αποτελέσματα της έρευνας, όπως προέκυψαν ανά χώρα, καθώς και τα συγκεντρωτικά αποτελέσματα της ανάλυσης. Χρησιμοποιήθηκαν πινάκες οι οποίοι δίνουν την μεταβολή του συντελεστή β και δείχνουν αντίστοιχα την ύπαρξη ή μη αντιοικονομιών συγκέντρωσης στα 27 κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Επιπλέον,

παρουσιάστηκαν τα στοιχεία από τον έλεγχο της στατιστικής σημαντικότητας τόσο του συντελεστή β όσο και ολόκληρου του υποδείγματος.

Από την παραπάνω ανάλυση προέκυψαν τα εξής: κάποιες χώρες της Δυτικής Ευρώπης όπως η Ιταλία, η Ολλανδία και η Σουηδία παρουσιάζουν ακόμα οικονομίες συγκέντρωσης ενώ κάποιες άλλες μικρότερες όπως το Βέλγιο και η Δανία εμφανίζουν αντιοικονομίες συγκέντρωσης. Επιπλέον, παρατηρούμε ότι κάποιες χώρες της Ανατολικής Ευρώπης που θα περίμενε κανείς, λόγω του σοσιαλιστικού προτύπου σχεδιασμού να μην παρουσιάζουν αντιοικονομίες συγκέντρωσης, εδώ να παρουσιάζουν αντιοικονομίες. Ακόμα, σημαντικής σημασίας είναι οι πίνακες που παρουσιάζουν τον μέσο όρο του λόγο των πυκνοτήτων ($d_{\text{πρωτ}}/d_{\text{χωρ}}$), στην περίπτωση της οικονομικής ανάπτυξης και του ΑΕΠ, και δείχνουν ότι υπερμεγέθη συγκέντρωση πληθυσμού της μητρόπολης συμβαδίζει με την εμφάνιση αντιοικονομιών συγκέντρωσης.

Όλα τα παραπάνω στοιχεία θέτουν την βάση για περισσότερο έρευνα με σκοπό την χρησιμοποίηση καλύτερων μεθόδων στην εξαγωγή των αποτελεσμάτων όπως παραδείγματος χάρη την ύπαρξη στατιστικών στοιχείων σε επίπεδο πόλεων.

Κεφάλαιο 4: Συμπεράσματα

Στην συγκεκριμένη εργασία έγινε μια προσπάθεια εντοπισμού της ύπαρξης αντιοικονομιών συγκέντρωσης στα μεγάλα αστικά κέντρα της Ευρώπης. Από την θεωρία είναι γνωστό ότι οι οικονομίες συγκέντρωσης αποτέλεσαν την βάση για την ανάπτυξη πολλών θεωριών όπως αυτή του Alfred Marshall, ο οποίος στις αρχές του 20^{ου} αιώνα έθεσε τις βάσεις των οικονομιών συγκέντρωσης και των εξωτερικотήτων βασισμένος στις βιομηχανικές δραστηριότητες. Τον Marshall ακολούθησαν και άλλοι μελετητές όπως ο Weber, ο Hoover και ο Krugman οι οποίοι μελέτησαν την ανάπτυξη των οικονομιών συγκέντρωσης. Ωστόσο, εκτός από τις θετικές εξωτερικές οικονομίες που αναπτύσσονται στις μεγάλες συγκεντρώσεις λαμβάνουν χώρα και αρνητικές εξωτερικότητες ή αντιοικονομίες λόγω της κυκλοφοριακής συμφόρησης, της έλλειψης γης, της περιβαλλοντικής υποβάθμισης, του εγκλήματος και των κοινωνικών προβλημάτων.

Η μελέτη ύπαρξης των οικονομιών-αντιοικονομιών συγκέντρωσης αποτέλεσε τον βασικό σκοπό αυτής της εργασίας. Με βάση τα δεδομένα που ήταν διαθέσιμα αλλά και τους περιορισμούς και ελλείψεις που υπάρχουν και χρησιμοποιώντας το απλό γραμμικό μοντέλο παλινδρόμησης οδηγηθήκαμε, με βάση τα αποτελέσματα (τον συντελεστή β), σε σημαντικά συμπεράσματα. Κάποιες χώρες της Ευρώπης αρχίζουν να αναπτύσσουν υψηλές αντιοικονομίες συγκέντρωσης, τα μητροπολιτικά κέντρα αποδυναμώνονται και οι οικονομίες συγκέντρωσης εξαντλούνται. Μητροπόλεις σε χώρες όπως η Γαλλία, η Ελλάδα, η Πολωνία και η Ουγγαρία παρουσιάζουν αντιοικονομίες συγκέντρωσης τόσο σε επίπεδα οικονομικής μεγέθυνσης όσο και σε επίπεδα ΑΕΠ. Ακόμα, η Βουλγαρία και η Λετονία, που δεν παρουσιάζουν καμιά μεταβολή στον συντελεστή β και στις δυο περιπτώσεις, αποτελούν χώρες όπου οι οικονομίες συγκεντρώσεις των μητροπόλεων τους πλησιάζουν στον κορεσμό. Εδώ, θα πρέπει να σημειώσουμε βέβαια ότι σημαντικός είναι και ο αριθμός των χωρών όπου οι μητροπόλεις τους παρουσιάζουν οικονομίες συγκέντρωσης υψηλότερες των αντιοικονομιών που αναπτύσσονται όπως η Ιταλία, η Ολλανδία, η Σουηδία, η Ιρλανδία, η Λετονία και η Λιθουανία. Αξιοσημείωτο είναι και το γεγονός ότι υπάρχουν χώρες στις οποίες το β αυξάνεται όταν η πυκνότητα συσχετίζεται με την οικονομική μεγέθυνση αλλά μειώνεται ή μένει σταθερό όταν συσχετίζεται με το ΑΕΠ ή το αντίθετο γεγονός. Αυτό δηλώνει ότι η συγκέντρωση

επηρεάζει διαφορετικά το επίπεδο του ΑΕΠ και τους ρυθμούς ανάπτυξης. Σημαντικά ακόμα, είναι και τα συμπεράσματα που παίρνουμε για τα νέα κράτη-μέλη της Ανατολικής Ευρώπης. Πολλές από τις μητροπόλεις τους παρουσιάζουν ήδη αυξημένες αντιοικονομίες συγκέντρωσης παρόλο που για μια σειρά ετών το σοσιαλιστικό σύστημα αστικού σχεδιασμού επέβαλλε ισόρροπη ανάπτυξη του αστικού συστήματός τους. Ωστόσο, θα πρέπει να αναφερθεί εδώ είναι ότι στην επίσημη υπηρεσία στατιστικών στοιχείων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (EUROSTAT) τα στοιχεία των χωρών που εντάχθηκαν πρόσφατα είναι ελλιπή με αποτέλεσμα να δημιουργούνται εμπόδια στην περαιτέρω έρευνα των αντιοικονομιών συγκέντρωσης.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την διεξαγωγή των αποτελεσμάτων παρουσιάζουν και τα αποτελέσματα από την έρευνα της στατιστικής σημαντικότητας τόσο του συντελεστή β όσο και ολόκληρου του υποδείγματος. Λόγω της αδυναμίας του $\text{adjusted } R^2$ να προσφέρει εκτιμήσεις της ποιότητας των υποδειγμάτων, χρησιμοποιήσαμε το F-statistic ως κριτήριο προσαρμογής της καμπύλης παλινδρόμησης στα δεδομένα μας. Και εδώ, όμως, βλέπουμε ότι κάποιες από τις παλινδρομήσεις μας δεν είναι στατιστικά σημαντικές. Αυτό πιθανόν να συμβαίνει γιατί οι χώρες αυτές είναι σε έκταση πολύ μικρές με αποτέλεσμα να είναι μικρό και το μέγεθος του δείγματος που λάβαμε υπόψη για την εξαγωγή των αποτελεσμάτων. Η διαπίστωση αυτή είναι πολύ σημαντική γιατί μπορεί να αποτελέσει τη βάση για περαιτέρω έρευνα, έτσι ώστε να χρησιμοποιηθούν καλύτεροι μέθοδοι, πιο έγκυροι και αποτελεσματικοί, για την εξαγωγή των αποτελεσμάτων.

Ακόμα, σημαντικό σημείο της μελέτης είναι ο υπολογισμός του μέσου όρου του λόγου των πληθυσμιακών πυκνοτήτων γιατί τόσο στην περίπτωση της οικονομικής ανάπτυξης όσο και του ΑΕΠ, μας δείχνει ότι υπερμεγέθη συγκέντρωση πληθυσμού της μητρόπολης συμβαδίζει με την εμφάνιση αντιοικονομιών συγκέντρωσης.

Όσον αφορά την μελλοντική εξέλιξη της έρευνας, αυτή θα μπορούσε να προχωρήσει περαιτέρω γιατί το φάσμα των προβληματισμών που έχει να καλύψει είναι μεγάλο. Οι αντιοικονομίες συγκέντρωσης είναι από τα πιο πρόσφατα κομμάτια της βιβλιογραφίας και η περαιτέρω μελέτη τους θα παίξει σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη των αστικών περιοχών. Είναι, λοιπόν, απαραίτητη η ύπαρξη περισσότερων δεδομένων για τις χώρες σε μεγέθη όπως η παραγωγικότητα και το ακαθάριστο εγχώριο προϊόν του δευτερογενή και τριτογενή τομέα γιατί μπορεί να δώσει σημαντικά αποτελέσματα για την ύπαρξη αντιοικονομιών συγκέντρωσης στις

μητροπόλεις της Ευρώπης. Ακόμα, η ύπαρξη δεδομένων σε επίπεδο πόλεων θα βοηθούσε ιδιαίτερα την εξέλιξη της έρευνας και πιθανόν να έδινε πιο έγκυρα και αξιόπιστα αποτελέσματα για την ύπαρξη και τον ρόλο των αντιοικονομιών συγκέντρωσης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ**Ελληνική Βιβλιογραφία**

- ΚΑΤΟΣ, Α. (2004) 'Απλή Παλινδρόμηση' και 'Ετεροσκεδαστικότητα', στο ΚΑΤΟΣ, Α. *Οικονομετρία: Θεωρία και Εφαρμογές*, Θεσσαλονίκη: Ζυγός, σελ. 84-181 και 390-425.
- ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ, Δ. και ΠΕΤΡΑΚΟΣ, Γ. (1999/2004) 'Διεθνοποίηση και Διαρθρωτικές Αλλαγές στο Ευρωπαϊκό Σύστημα Αστικών Κέντρων', στο ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ Δ. και ΠΕΤΡΑΚΟΣ Γ. (επ.) *Η ανάπτυξη των Ελληνικών πόλεων: Διεπιστημονικές προσεγγίσεις αστικής ανάλυσης και πολιτικής*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας. Gutenberg, σελ. 13-25.
- ΠΕΤΡΑΚΟΣ, Γ. και ΨΥΧΑΡΗΣ, Γ. (2004) 'Θεωρίες Περιφερειακών Ανισοτήτων: μια σύντομη παρουσίαση', στο ΠΕΤΡΑΚΟΣ, Γ. και ΨΥΧΑΡΗΣ, Γ. *Περιφερειακή ανάπτυξη στην Ελλάδα*, Αθήνα: Κριτική, σελ. 17-31.
- ΧΑΛΚΟΣ, Γ. (2006) 'Συσχέτιση Δύο Μεταβλητών και Παλινδρόμηση' και 'Ετεροσκεδαστικότητα', στο Χάλκος, Γ. *Οικονομετρία: Θεωρία και Πράξη*, Αθήνα: Γκιούρδας, σελ. 95-170 και 220-288.

Ξένη Βιβλιογραφία

- ARVANITIDIS, P. and PETRAKOS, G. (2005) 'Understanding Economic Change in the Cities: A Review of Evidence and Theory', Discussion Paper Series, 11(13): 227-254.
- BOUDEVILLE, J. R. (1966), 'Problems of Regional Planning', Edinburgh University Press, Edinburgh.
- BROOKS, I. and WEATHERSTON, J. (2000) 'The Business Environment, Challenges and Changes', 2nd ed., Harlow: Pearson Education.
- BUDD, L. (1995) 'Globalisation, Territory and Strategic Alliances in Different Financial Centres', Urban Studies, 32(2), pp. 345-360.
- BUDD, L. (1998) 'Territorial Competition and Globalisation: Scylla and Charybdis of European Cities', Urban Studies, 35(4), pp. 663-685.

- CASTELLS, M. (1993) 'European Cities, The Information Society, and the Global Economy', *Tijdschrift Voor Economische En Sociale Geografie*, 84(4), pp. 247-257.
- CHESHIRE, P., CARBONARO, G. and HAY, D. (1986), 'Problems of Urban Decline and Growth in EEC Countries: Or Measuring Degrees of Elephantness', *Urban Studies*, 23(2), pp. 131-149.
- CHESHIRE, P. (1990), 'Explaining the Recent Performance of the European Community's Major Urban Regions', *Urban Studies*, 27(3), pp. 311-333.
- CHESHIRE, P. (1991), 'Problems of regional transformation and deindustrialisation in the European Community' in RODWIN, L. and SAZANAMI, H. (eds.) *Industrial Change and Regional Economic Transformation, The Experience of Western Europe*, London: Harper Collins Academic, pp. 237-267.
- CHESHIRE, P. (1995), 'A New Phase of Urban Development in Western Europe? The Evidence for the 1980s', *Urban Studies*, 32(7), pp. 1045-1063.
- CHESHIRE, P. C. and GORDON, I. R. (eds.) (1995), 'Territorial Competition in an Integrating Europe', Aldershot: Avebury.
- CHINITZ, B. (1961), 'Contrast in Agglomeration: New York and Pittsburgh', *American Economic Review*, 51, σσ. 279-289.
- COFFEY, W. and BAILLY, A. (1996), 'Economic restructuring: A conceptual framework' in LEVER, W. F. and BAILLY, A. (eds.) *The Spatial Impact of Economic Change in Europe*, Aldershot: Avebury, pp. 13-39.
- FUJITA, M. (1993) "Monopolistic competition and urban systems", *European Economic Review*, 37(2-3), pp. 308-315.
- FUJITA, M. and THISSE, J-F. (1996), 'Economics of Agglomeration', *Journal of the Japanese and International Economics*, 10, pp. 339-378.
- FUJITA, M. and THISSE, J-F. (2000), 'The formation of Economic Agglomeration' in HURIOT, J-M and THISSE, J-F (eds.) *Economics of Cities, Theoretical Perspectives*, Cambridge: Cambridge University Press, pp. 3-73.
- GASPAR, J. and GLAESER, E. L. (1998), 'Information Technology and the Future of Cities', *Journal of Urban Economics*, 43(1), pp. 136-156.
- GORDON, I. (1999), 'Internationalisation and Urban Competition', *Urban Studies*, 36(5-6), pp. 1001-1016.
- HALL, P. (1993), 'Forces Shaping Urban Europe', *Urban Studies*, 30(6), pp. 883-898.

- HALL, P. (1999), 'The future of cities', Computers, Environment and Urban Systems, 23(3), pp.173-185.
- HANSEN, E. R. (1990), 'Agglomeration Economies and Industrial Decentralization - the Wage-Productivity Trade-Offs', Journal of Urban Economics, 28(2), pp. 140-159.
- HENDERSON, V. J. and THISSE, J-F. (eds.), 'Handbook of Regional and Urban Economics', Vol. 4 Cities and Geography, Amsterdam: Elsevier, pp. 3021-3052.
- HOHENBERG, P. M. (2004), 'the Historical Geography of European Cities' in
- HOOVER, E. M. (1937), *Location Theory and the Shoe and Leather Industries*, Harvard University Press, Cambridge, Mass.
- KRUGMAN, P. (1991a), 'Geography and Trade', MIT Press, Cambridge, Mass.
- KRUGMAN, P. (1993b), 'On the number and location of cities', European Economic Review, τομ. 37, σσ. 293-298.
- LEVER, W. F. and BAILLY, A. (1996), 'The Spatial Impact of Economic Change in Europe', Aldershot: Avebury.
- LEVER, W. F. and CHAMPION, A. (1996), 'The urban development cycle and the economic system', in LEVER, W. F. and BAILLY, A. (eds.) *The Spatial Impact of Economic Change in Europe*, Aldershot: Avebury, pp. 204-227.
- LEVER, W. F. (1999), 'Competitive Cities in Europe', Urban Studies, 36(5-6), pp. 1029-1044.
- MANO, Y. and OTSUKA, K. (2000), 'Agglomeration Economies and Geographical Concentration of Industries: A Case Study of Manufacturing Sectors in Postwar Japan', Journal of the Japanese and International Economics, 14(3), pp. 189-203.
- MARSHALL, A. (1920), 'Principles of Economics' (8^η έκδοση), Macmillan, London.
- (1948), 'The Location of Economic Activity', McGraw-Hill, New York.
- MCCANN, P. (2001), 'Η κατανομή των Δραστηριοτήτων στο Χώρο' στο MCCANN, P. *Αστική και Περιφερειακή Οικονομική*, Αθήνα:Κριτική, σελ.93-151.
- MCCANN, P. and SHEPPARD, S. (2003), 'The Rise, Fall and Rise Again of Industrial Location Theory', Regional Studies, 37 (6&7), pp. 649-663.
- MCINTOSH, A. (1997), 'Towns and Cities, Competing for Survival', London: E&FN Spon.
- NILSSON, J-E. and SCHAMP, E. W. (1996), 'Restructuring of the European Production System', European Urban and Regional Studies, 3(2), pp. 121-131.

- PERROUX, F. (1950), 'Economic Space, Theory and Applications', Quarterly Journal of Economics, 64, σσ. 89-104.
- PETRAKOS, G. and TSOUKALAS, D. (1999), 'Metropolitan Concentration in Greece: an Empirical Exploration', in ECONOMOU, D. and PETRAKOS, G. (eds.) *The Development of the Greek Cities*, Volos: University of Thessaly – Gutenberg, pp. 247-266 [in Greek]
- PORTER, M. E. (1990), 'The Competitive Advantage of Nations', Free Press, New York.
- SASSEN, S. (1996), 'The Global City' in FAINSTEIN, S. S. and CAMPBELL, S. (eds.) *Readings in Urban Theory*, Oxford: Blackwell, pp. 61-71.
- SATO, Y. and YAMAMOTO, K. (2005), 'Population concentration, urbanisation, and demographic transition', Journal of Urban Economics, 58(1), pp. 45-61.
- SUAREZ-VILLA, L. (1989), 'Polycentric Restructuring, Metropolitan Evolution, and the Decentralization of Manufacturing', Tijdschrift Voor Economische En Sociale Geografie, 80, pp.194-205.
- SHORT, J. R. (1996), 'The Urban Order, An Introduction to Cities, Culture, and Power', Oxford:Blackwell.
- SGHUMPETER J.A. (1934), 'The Theory of Economic Development', Harvard University Press, Cambridge, Mass.
- TABUCHI, T. (1998), 'Urban Agglomeration and Dispersion: A Synthesis of Alonso and Krugman', Journal of Urban Economics, 44(3), pp. 333-351.
- VERNON, R. (1960), 'Metropolis 1985', Harvard University Press, Cambridge, Mass.
- WEBER, A. (1909), 'Alfred Weber's Theory of the Location of Industries', University of Chicago Press, Chicago.

Διευθύνσεις στο διαδίκτυο

- Eurostat New Cronos, Database (www.europa.eu.int/newcronos).
- www.gothess.gr/freetime/emap1.gif

